

FATIK

36ste jaargang • oktober-november-december 2019 • nr. 164
 Driemaandelijkse uitgave
 FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud

Editoriaal 3

- Besparen op welzijn: hoe (w)arm is Vlaanderen?
Luc Robert

Artikel 4

- Naar sterktegerichte, multidisciplinaire strategieën voor personen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten hebben gepleegd
Ciska Wittouck, Natalie Aga, Sara Rowaert, Sofie Van Roeyen, Kurt Audenaert, Wouter Vanderplasschen, Stijn Vandevelde, Freya Vander Laenen & Tom Vander Beken
- Beleving van het verblijf in de re-entrywoning als stap tussen detentie en integratie in de maatschappij
Sieglinde Verkindere & Gwen Herkes
- Een logistieke opleiding via werkplekcleren in de gevangenis: een opportuniteit of een illusie?
Liesbeth Naessens

Interview 31

- Fatik interviewt de nieuwe Centrale Toezichtsraad
An-Sofie Vanhouche & Olivia Nederlandt

Afgiftekantoor: 9000 Gent Nieuwevaart
 Bg FATIK PA3A9109

Afzendadres: Liga voor Mensenrechten
 Gebroeders De Smetstraat 75
 9000 Gent

V.U.: Kati Verstrepen
 Gebroeders De Smetstraat 75
 9000 Gent

LIGA VOOR
 MENSENRECHTEN

WWW.MENSENRECHTEN.BE

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
36ste jaargang
oktober-november-december 2019, nr. 164

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Luc Robert
Eindredactie: Lars Breuls
Redactie: Tom Daems, Chris Hermans, Jürgen Millen, Neil Paterson, Koenraad Polfliet, Freya Vander Laenen, An-Sofie Vanhouche

Abonnement op FATIK?
Surft naar fatik.mensenrechten.be
Of bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK, Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen strekt tot een zo volledig mogelijke berichtgeving over de evoluties op het vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd. De redactie behoudt zich alle rechten voor de publicatie van ingezonden teksten, artikels, werken, advertenties ed. te weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen redactionele bijdragen.

Jaarabonnementen tijdschriften

Abonnement op Tijdschrift voor Mensenrechten: €35
Abonnement op Fatik, tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen: €40
Abonnement op beide tijdschriften: €70
Steunabonnement op beide tijdschriften: €96

rek.nr. BE34 0011 2701 3290

Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier nummers zijn enkel beschikbaar voor abonnees. Vraag een login via fatik@mensenrechten.be. Surf naar fatik.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Editoriaal

3

Besparen op welzijn: hoe (w)arm is Vlaanderen?

Luc Robert

Artikel

5

Naar sterktegerichte, multidisciplinaire strategieën voor personen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten hebben gepleegd

Ciska Wittouck, Natalie Aga, Sara Rowaert, Sofie Van Roeyen, Kurt Audenaert, Wouter Vanderplasschen, Stijn Vandevelde, Freya Vander Laenen & Tom Vander Beken

Beleving van het verblijf in de re-entrywoning als stap tussen detentie en integratie in de maatschappij

Sieglinde Verkindere & Gwen Herkes

Een logistieke opleiding via werkplekklaren in de gevangenis: een opportuniteit of een illusie?

Liesbeth Naessens

Interview

31

Fatik interviewt de nieuwe Centrale Toezichtsraad

An-Sofie Vanhouche & Olivia Nederlandt

Besparen op welzijn: hoe (w)arm is Vlaanderen?

Op 30 september jongstleden werd het Regeerakkoord van de nieuwe Vlaamse regering bekend gemaakt.¹ In een document van niet minder dan 303 pagina's leren we onder meer dat een nieuwe functie van minister van Justitie en Handhaving ingericht wordt en dat er in de sector van welzijn, net als in andere sectoren, naar 'efficiëntiewinsten' gezocht zal worden. De kaasschaafmethode blijkt opnieuw de verkozen boekhoudkundige methode, de kaasschaaf is al snel van stal gehaald en de dikte voor het snijden ingesteld op 6%, in enkele gevallen op 1,3%.

Voor bepaalde organisaties is de budgettaire kaasschaaf omgeruild voor niets minder dan een groot slagersmes. Zo moet het steunpunt mens en samenleving, beter gekend als SAM vzw, maar liefst 27% inleveren. De vzw stelt zichzelf tot missie om sociale professionals actief in het welzijnslandschap, hun organisaties en het beleid te versterken, met bijzondere focus op professionals in de Centra voor Algemeen Welzijn (CAWs), de jeugdhulp, samenlevingsopbouw, straathoekwerk, schuldhulpverlening en de hulp voor en ondersteuning van mensen met een handicap.² Daaronder valt ook heel wat ondersteunend werk in de sector van hulp- en dienstverlening voor gedetineerden. Voor een kleine organisatie die deel uitmaakt van het zogeheten middenveld is dit een grote klap. De budgettaire mokerslag wordt vergoelijkt door te stellen dat het geld niet naar structuren mag gaan, maar direct naar de mensen. Echter, ook het CAW deelt in de klappen. De Centra voor Algemeen Welzijnswerk bieden een uitgebreid aanbod van hulp- en dienstverlening aan, dat rechtstreeks ten goede komt aan personen met uitdagingen van (on)welzijn, waaronder ook slachtoffers en daders van misdrijven. Recent bleek dat de CAWs jaarlijks 5 miljoen euro moeten besparen, wat zou neerkomen op zo'n 75 jobs minder. En dat zal concrete gevolgen hebben, voor de rechtstreeks betrokkenen. De CAW groep stelt dat daardoor jaarlijks naar schatting zo'n 4656 minder slachtoffers van een misdrijf of verkeersongeval geholpen kunnen worden, of andere hulpvragen in dezelfde orde grootte onbeantwoord zullen blijven.³

Ook de preventieve gezondheidszorg, waaronder het Vlaams expertisecentrum Alcohol- en andere Drugs (VAD), Sensoa, het Vlaams Expertisecentrum Suicidepreventie, waar heel wat forensisch cliënteel terecht komt of kan rekenen op ondersteuning, zit in de hoek waar de klappen vallen. Over die geplande besparing bond gezondheidseconoom professor Lieven Annemans (UGent) de kat de bel aan.⁴ Hij wijst onder meer op de grote *return on investment* (elke geïnvesteerde euro zou tot ca vier euro aan gezondheidswinsten leiden) en op de maatschappelijk belangrijke strategische keuze om in de toekomst te investeren. Na de publieke commotie werden enkele geplande besparingen ingetrokken (o.a. op de zelfmoordlijn), andere besparingen blijven ongemoeid, naast nieuwe investeringen. Een analoog cijfer voor de *return on investment* bestaat voor 'welzijn' bij mijn weten (nog) niet, maar het laat zich raden dat elke euro die men in de huidige context uit de sector van het welzijn haalt, geen vooruitgang of verbetering zal inhouden en enkel maar kan bijdragen tot meer onwelzijn. Voorzieningen voor slachtoffers, na(ast)bestaanden, maar ook voor plegers van strafbare feiten, zullen met minder middelen ook minder personen kunnen bereiken, minder opdrachten verrichten, met alle gevolgen. Dat de slachtofferzorg daarbij niet verbetert, dat terugvalpreventie daardoor minder sterk kan spelen, dat spreekt voor zich. Snoeien in welzijn doet bloeden, niet bloeien.

De budgettaire inkrimping vat amper een paar maanden na de aankondiging aan. Daardoor maken vele organisaties, professionals en cliënteel een emotioneel en financieel zwaarbeladen eindejaar mee en zullen ze 2020 in mineur aanvatten. Meer mensen blijven in de kou staan en de zware besparingen zullen leiden tot naakte ontslagen. Het zijn plannen die Ebenezer Scrooge uit Charles Dickens' roman *A Christmas Carol* ongemakkelijk kunnen doen voelen. Of in de woorden van Anita Cautaeers, directeur van de CAW groep: "Waar kunnen die kwetsbare mensen nog terecht als ook andere sectoren moeten besparen en al met wachtlijsten zitten? [...] Hoe rijm je dit met een warm en solidair Vlaanderen?"

Luc Robert*

* Luc Robert is hoofdredacteur, postdoctoraal medewerker (BOF), IRCP, UGent en gastonderzoeker NICC.

1 Vlaamse overheid, Vlaamse regering 2019-2024. Regeerakkoord, Brussel, Departement Kanselarij en Bestuur, 2019, 303p. (online: <https://www.vlaanderen.be/publicaties/regeerakkoord-van-de-vlaamse-regering-2019-2024>).

2 <https://samvzw.be/geraadpleegd-op-20-december-2019>.

3 Welzijn in gevaar, voor Beke geen bezwaar, <https://caw.be/wat-beweegt-er/nieuws/11668/> (geraadpleegd op 20 december 2019).

4 L. Annemans, "Opinie. Besparen in preventieve gezondheidszorg? Kortzichtige budgettaire logica ondergraaft samenleving van de toekomst", Knack 19 december 2019.

Naar sterktegerichte, multidisciplinaire strategieën voor personen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten hebben gepleegd¹

Ciska Wittouck², Natalie Aga³, Sara Rowaert⁴,
Sofie Van Roeyen⁵, Kurt Audenaert⁶,
Wouter Vanderplasschen⁷, Stijn Vandevelde⁸,
Freya Vander Laenen⁹ & Tom Vander Beken¹⁰

Wanneer mensen met een psychiatrische problematiek en/of verstandelijke beperking strafbare feiten plegen, worden zij vaak aan maatregelen onderworpen waarin gedwongen, justitieel gesuperviseerde hulpverlening zit vervat.¹¹ Dergelijke benadering heeft een dubbel doel: de bescherming van de maatschappij (met focus op controle) en de behandeling van de persoon (met focus op zorg).¹² België kent één formele strafrechtelijke maatregel die exclusief is voorbehouden voor deze doelgroep: de interneringsmaatregel. De internering, die van onbepaalde duur is, kan worden opgelegd aan personen met een psychiatrische stoornis en/of een verstandelijke beperking die strafbare feiten hebben gepleegd en die ontoerekeningsvatbaar zijn verklaard door een rechter.¹³

In de praktijk worden zorg en controle in het kader van gedwongen, justitieel gesuperviseerde hulpverlening niet in dezelfde mate en met dezelfde intensiteit gerealiseerd. De klemtoon ligt veeleer op controle

en risico dan op behandeling en zorg vanuit een bekommernis om de maatschappij te beschermen tegen 'gevaarlijke' personen.¹⁴

De voorbije jaren nam de kritiek op de al te dominante risicogerichte benadering van personen met een psychiatrische problematiek en/of verstandelijke beperking die misdrijven hebben gepleegd toe. In de forensische geestelijke gezondheidszorg krijgen sterktegerichte benaderingen, als tegengewicht voor en aanvulling op risicogerichte benaderingen, steeds meer bijval.¹⁵ Sterktegerichte benaderingen worden in het algemeen gekenmerkt door de erkenning dat mensen met een kwetsbaarheid en hun sociaal netwerk (familie, vrienden, ...) capaciteiten, mogelijkheden en sterktes hebben. Deze erkenning betekent niet dat sterktegerichte benaderingen blind zijn voor moeilijkheden, uitdagingen of risico's. Ze proberen deze moeilijkheden, uitdagingen of risico's aan te pakken door mensen met een kwetsbaarheid en hun sociaal netwerk te benaderen vanuit hun capaciteiten, mogelijkheden en sterktes en deze te bestendigen en/of te versterken. In

- 1 Deze bijdrage is gebaseerd op N. Aga, K. Audenaert, L. Nollet, S. Rowaert, A.E. Schipaanboord, T. Vander Beken, F. Vander Laenen, W. Vanderplasschen, S. Vandevelde, S. Van Roeyen en C. Wittouck, Sterke verhalen. Internering anders belicht, Oud-Turnhout's-Hertogenbosch, Gompel&Svacina, 2019.
- 2 Ciska Wittouck is postdoctoraal wetenschappelijk medewerker aan de Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht (Universiteit Gent) en lid van de onderzoeksgroep Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP).
- 3 Natalie Aga is lector en onderzoeker binnen de expertisecel Forensische Psychologie (Thomas More Hogeschool) en als postdoctoraal medewerker verbonden aan de vakgroep Orthopedagogiek (Universiteit Gent).
- 4 Sara Rowaert is doctorassistent aan de vakgroep Orthopedagogiek (Universiteit Gent).
- 5 Sofie Van Roeyen was, tijdens de totstandkoming van de bijdrage, vrijwillig postdoctoraal medewerker aan Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht (Universiteit Gent).
- 6 Kurt Audenaert is buitengewoon hoogleraar aan de vakgroep Hoofd en Huid (Universiteit Gent) en kliniekhoofd Psychiatrie (Universitair Ziekenhuis Gent).
- 7 Wouter Vanderplasschen is hoofddocent en vakgroepvoorzitter van de vakgroep Orthopedagogiek (Universiteit Gent).
- 8 Stijn Vandevelde is hoofddocent aan de Vakgroep Orthopedagogiek (Universiteit Gent).
- 9 Freya Vander Laenen is hoofddocent criminologie aan de Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht (Universiteit Gent) en directeur van de onderzoeksgroep Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP).
- 10 Tom Vander Beken is gewoon hoogleraar aan de Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht (Universiteit Gent) en directeur van de onderzoeksgroep Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP).
- 11 A.G. Crocker, J.D. Livingston en M.C. Leclair, "Forensic mental health systems internationally", in R. Roesch en A.N. Cook (Eds.), Handbook of forensic mental health services, New York, Routledge, 2017, 3-76; J.D. Livingston, "Criminal justice responses to people with mental illness", in J.V. Roberts en M.G. Grossman (Eds.), Criminal Justice in Canada: A Reader, Fifth Edition, US, Nelson Education, 2016, 199-210.
- 12 J. Landess en B. Holyoya, "Mental health courts and forensic assertive community treatment as correctional diversion programs", Behavioral Sciences & The Law 2017, 501-511.
- 13 T. Vander Beken, "De nieuwe interneringswetgeving", in P. Traest, A. Verhage en G. Vermeulen (Eds.), Strafrecht en strafprocesrecht: doel of middel in een veranderende samenleving?, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, 341-404.
- 14 M. Barnao, P. Robertson en T. Ward, "Good Lives Model Applied to a Forensic Population", Psychiatry, Psychology and Law 2010, 202-217.
- 15 A.I.F. Simpson en S.R. Penney, "Recovery and forensic care: Recent advances and future directions", Criminal Behaviour and Mental Health 2018, 383-389.

sterktegerichte benaderingen krijgen mensen met een kwetsbaarheid en hun sociaal netwerk de regie over hun veranderingsproces (mee) in handen. Professionelen die met hen werken nemen daarbij een ondersteunende en hoopgevende positie in. Ook de samenleving en sociale omgeving van mensen met een interneringsmaatregel/psychische kwetsbaarheid en hun familie zijn belangrijk om het veranderingsproces mogelijk te maken.¹⁶

Methode: een multidisciplinair onderzoek

Het onderzoek dat in dit artikel is beschreven, heeft tot doel om sterktegerichte, multidisciplinaire aanbevelingen te formuleren voor het omgaan met mensen met een psychiatrische problematiek en/of verstandelijke beperking die strafbare feiten hebben gepleegd en hun familie. Het project vertrekt expliciet vanuit een sterktegerichte benadering. Deze focus vertaalt zich enerzijds in de theoretische kaders die gebruikt worden voor de vier empirische onderzoekslijnen.¹⁷ De eerste studie sluit aan bij de theorie van *procedurele rechtvaardigheid*. Deze theorie handelt over interacties tussen burgers en machthebbers en stelt dat de manier waarop deze interacties verlopen minstens even belangrijk is als hun uitkomst.¹⁸ In deze studie werd nagegaan hoe personen met een interneringsmaatregel deze interacties ervaren en wat zij belangrijk vinden tijdens deze interacties. De tweede studie richt zich op het identificeren van factoren die personen met een interneringsmaatregel belangrijk vinden in hun *desistance*-proces, en hoe deze factoren kunnen worden bevorderd. *Desistance* is het proces waarbij mensen stoppen met het plegen van criminaliteit.¹⁹ De derde studie brengt in kaart hoe herstel bij personen met een interneringsmaatregel wordt geconceptualiseerd. Daarnaast inventariseerde dit onderzoek wat de noden en hulpbronnen zijn voor deze groep in relatie tot herstel. Herstel is het proces waarbij mensen hun mogelijkheden verbreden om een betekenisvol leven te leiden mét (de gevolgen van) een psychiatrische problematiek.²⁰ De vierde studie richt zich op *familieleden* van personen met een interneringsmaatregel. Hun ervaringen met een naaste met een interneringsmaatregel en met

Familieondersteunende Groepen worden in kaart gebracht.

De sterktegerichte focus vertaalt zich anderzijds in de gehanteerde methodologie. De ervaringen van personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden worden centraal geplaatst. Ook ervaringskennis dient immers beschouwd te worden als wetenschappelijke 'evidence'.²¹ Daarom werd in elk van deze lijnen gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode. Kwalitatieve onderzoeksmethoden richten zich immers op ervaringen van mensen en op de betekenissen die mensen geven aan deze ervaringen.²² Over de vier empirische onderzoekslijnen heen namen in totaal 286 personen met een interneringsmaatregel en 33 familieleden (totale n= 319) deel. De onderstaande bevindingen van de onderzoekslijn 'procedurele rechtvaardigheid' zijn gebaseerd op de analyse van 35 (van de in totaal 116) diepte-interviews, van de onderzoekslijn 'desistance' op 72 diepte-interviews en 7 focusgroepen (met 42 deelnemers), van de onderzoekslijn 'herstel' op 94 interviews, en van de onderzoekslijn 'familie' op 24 interviews over ervaringen met een naaste met een interneringsmaatregel en 20 interviews over ervaringen met een Familieondersteunende Groepen. De gesprekken met personen met een interneringsmaatregel werden gevoerd binnen diverse verblijfs- en behandelcontexten. Zowel personen in detentie, in forensische of reguliere behandeltrajecten (met of zonder opname), als personen ondersteund vanuit diensten of voorzieningen erkend door het Vlaamse Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH), werden geïnccludeerd. In de studie met familieleden werden moeders, vaders, broers, zussen, nonkels, tantes en dochters bevraagd. Alle interviews en focusgroepen werden letterlijk uitgeschreven. De transcripties werden, over de vier empirische onderzoekslijnen heen, op inductieve wijze geanalyseerd volgens de fasen van thematische analyse.²³

Resultaten: wat hebben de deelnemers ons verteld?

Hieronder worden de belangrijkste bevindingen van de vier empirische onderzoekslijnen achtereenvolgens

16 C.A. Rapp, D. Saleeby, D. en W.P. Sullivan, "The future of strengths-based social work", *Advances in Social Work* 2005, 79-90.

17 S. Vandevelde, F. Vander Laenen, L. Van Damme, W. Vanderplasschen, K. Audenaert, E. Broekaert en T. Vander Beken, "Dilemmas in applying strengths-based approaches in working with offenders with mental illness: A critical multidisciplinary review", *Aggression and Violent Behavior* 2017, 71-79.

18 S.L. Blader en T.R. Tyler, "Relational Models of Procedural Justice", in R. Cropanzano en M.L. Ambrose (Eds.), *The Oxford handbook of justice in the workplace*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 351-369.

19 S. Maruna, *Making Good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*, Washington D.C., American Psychological Association, 2001.

20 W.A. Anthony, "Recovery from mental illness: The guiding vision of mental health service system in the 1990s", *Psychosocial Rehabilitation Journal*, 1993, 11-23.

21 J. Rycroft-Malone, K. Seers, A. Titchen, G. Harvey, A. Kitson en B. McCormack, "What counts as evidence in evidence-based practice?", *Journal of Advanced Nursing* 2004, 81-90; WHO, *European Health Report. Highlights*, Geneva, WHO, 2018.

22 K.J. Gergen, R. Josselson en M. Freeman, "The promises of Qualitative Inquiry", *American Psychologist* 2015, 1-9.

23 V. Braun en V. Clarke, "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology* 2006, 77-101.

uiteengezet. We focussen hierbij op de thema's die aanwezig waren bij het merendeel van de deelnemers per onderzoekslijn. Deze bevindingen worden geïllustreerd met citaten van de deelnemers. De bevindingen van de onderzoekslijnen gericht op personen met een interneringsmaatregel (procedurele rechtvaardigheid, desistance en herstel) komen eerst aan bod, gevolgd door de bevindingen van de onderzoekslijn gericht op familieleden van personen met een interneringsmaatregel.

Procedureel rechtvaardige interacties met professionelen²⁴

Voor personen met een interneringsmaatregel is het belangrijk om **als mens bejegend** te worden door professionelen. Wolf²⁵, die in een gevangenis verblijft, verwoordt het zo: "Eu ja dat is toch wel vrij belangrijk voor mij, dat ik nog altijd als mens word behandeld en niet als een minderwaardig subject, of zelf als een object." Bij een menselijke bejegening zijn ze meer gemotiveerd om zich open te stellen, eerlijk te zijn, hun best te doen, mee te werken, en zichzelf te bewijzen, want ze voelen dat ze geholpen worden en vooruit gaan. Ze menen dat deze professionelen hen willen helpen en dat ze hen kunnen vertrouwen, waardoor een positieve dynamiek kan worden geïnitieerd.

De geïdentificeerde thema's omtrent de kenmerken van een menselijke bejegening werden op drie niveaus gesitueerd: een algemeen, een procesmatig en een inhoudelijk niveau. Deze drie niveaus zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en kunnen moeilijk afzonderlijk van elkaar worden begrepen. In het *algemeen* vinden personen met een interneringsmaatregel het belangrijk om door eender welke professioneel op een **beleefde, kalme en niet al te formele manier** benaderd te worden. Lars, die verblijft in een forensisch residentiële setting, zegt hierover het volgende: "intimiderend gewoon, zoals de meeste officiële situaties, ... al die officiële termen en die mensen [van de Kamer ter Bescherming van de Maatschappij (verder KBM)]; deze kamer binnen de strafuitvoeringsrechtbank, bestaande uit een rechter bijgestaan door assessoren, beslist over de uitvoering van de interneringsmaatregelen²⁶] die daar zo zitten en je ziet ze zo van ... [met een zuur gezicht en op formele toon] 'ja, patiënt 3 heeft dit en dit en dit gedaan, ...' Echt zo van je bent een stuk stront". Personen met een interneringsmaatregel voelen zich comfortabel bij professionelen die oprecht met hen begaan zijn, goede intenties hebben en een extra inspanning willen doen om hen te ondersteunen. Deze professionelen maken tijd voor hen ook al hebben

ze het druk, zijn aanwezig op de afdeling, nemen het voor hen op bij andere professionelen, leggen naast de formele sessies of activiteiten ook op een informele of spontane manier contact met hen, en/of willen een extra inspanning doen om hen te ondersteunen.

Het *procesmatig niveau* bestaat uit verschillende aspecten. Personen met een interneringsmaatregel vinden het belangrijk dat professionelen hen de mogelijkheid bieden **hun mening te geven en echt luisteren**. Tijdens dergelijke dialoog kijken professionelen hen aan en stellen vragen ter verduidelijking. Daarnaast verwachten zij dat professionelen beslissingen nemen op een gezamenlijke manier in plaats van verplichtingen op te leggen. Hendrik vertelt het volgende over het ambulante forensisch team dat hem begeleidt: "Zolang dat ze ook zeggen van 'je mag dat nemen', zolang dat ze niet verplichten van 'je moet die medicatie nemen of die niet', ben ik tevreden". Ze willen dat professionelen hen motiveren in plaats van dreigen met sancties en **grenzen stellen indien dat nodig is**. Met andere woorden: "streng maar rechtvaardig". **Transparantie** is belangrijk voor personen met een interneringsmaatregel. Transparantie kan begrepen worden als het krijgen van duidelijke en consistente informatie over de verwachtingen van professionelen, over de juridische voorwaarden, en over behandeldoelen, programma's, -trajecten, en afspraken. Personen met een interneringsmaatregel ervaren professionelen die in **team** werken als positief aangezien zo verschillende zienswijzen op een situatie geïntegreerd kunnen worden. Daarnaast appreciëren ze grondig werk en kennis van zaken. Ze benadrukken het belang van **vlotte procedures** bij justitie, bij de hulpverlening en tussen justitie en hulpverlening; waardoor (de duur van) wachtperiodes beperkt worden. Ze geven ook aan dat het opbouwen van vertrouwensrelaties met professionelen vaak gehinderd wordt door veel personeelwissels in (forensisch) psychiatrische voorzieningen en in justitiehuzen ten gevolge van de **hoge werkdruk** van deze professionelen. Professionelen hebben te weinig tijd, en te veel dossiers of cliënten, zo bemerken personen met een interneringsmaatregel.

Op *inhoudelijk niveau* benadrukken personen met een interneringsmaatregel het belang van een holistische en oplossingsgerichte aanpak. Een **holistische aanpak** betekent voor personen met een interneringsmaatregel dat professionals ook aandacht hebben voor 1) de noden die zij ervaren, naast de noden van de maatschappij (bijvoorbeeld,

24 C. Wittouck, Persons with mental illness who offended and procedural justice. Giving voice to persons subjected to an internment measure about their interactions with power holders, *Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Universiteit Gent, 2019*.

25 Pseudoniem, zoals ook bij de andere citaten.

26 T. Vander Beken, "De nieuwe interneringswetgeving", in P. Traest, A. Verhage & G. Vermeulen (Eds.), *Strafrecht en strafprocesrecht: doel of middel in een veranderende samenleving?*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, 341-404.

dat gewerkt wordt rond eigen trauma's); 2) de doelstellingen die zij willen nastreven, naast de doelstellingen die professionelen belangrijk achten (bijvoorbeeld het volgen van een opleiding of cursus); 3) de omstandigheden waarin sommige problemen of de feiten hebben plaatsgevonden, naast hun problematiek of de feiten op zich (bijvoorbeeld eenzaamheid); 4) positieve of positief geëvolueerde aspecten van hun persoon of hun situatie, naast aspecten die moeilijk zijn of moeizamer verlopen (bijvoorbeeld bij het overlopen van een periode van vrijheid op proef zowel de positieve als de negatieve zaken benoemen en/of bespreken), en 5) het heden en de toekomst, naast het verleden (bijvoorbeeld focussen op huidige competenties en mogelijkheden in plaats van op problemen die vroeger aanwezig waren). Pieter, die momenteel verblijft op een residentiële forensische afdeling, verwoordt dit treffend: "Ze kijken niet naar de evolutie, ze kijken niet naar hoeveel jaar voorbij gegaan zijn. Als je voor de KBM komt, is het precies alsof je die dag je feit hebt begaan. En dat kan niet, dat vind ik niet correct". Een **oplossingsgerichte aanpak** heeft te maken met het evenwicht tussen zorg en controle. Personen met een interneringsmaatregel vinden het belangrijk dat professionelen ook aandacht hebben voor behandeling en voor oplossingen in plaats van enkel voor straffen en sancties. Ze benadrukken dat een heropname in de gevangenis enkel zou mogen gebruikt worden als een tijdelijke time-out maatregel en als een laatste redmiddel bij problemen tijdens een traject. Reeds bij de start van een traject is het noodzakelijk om aandacht te hebben voor een stapsgewijze (re-)integratie in de maatschappij, en de opgelegde voorwaarden te beperken tot levensdomeinen waarop problemen formeel werden vastgesteld of die door personen met een interneringsmaatregel als problematisch worden ervaren. De interneringsmaatregel moet volgens personen met een interneringsmaatregel een duidelijk einddoel hebben. Wout verblijft in de gevangenis en geeft het volgende aan: "Ja maar sorry, zo blijft dat verhaaltje maar duren en duren en blijft dat balletje maar rollen. Er is gewoon geen einde".

Desistance²⁷

In het algemeen kan gesteld worden dat desistance voor personen met een interneringsmaatregel een **individueel** veranderingsproces is waarbij bij elk individu een uniek samenspel van verschillende factoren een invloed kan hebben. De rode draad doorheen positieve veranderingen in iemands leven is de zoektocht naar een ander of 'gewoon' leven en naar de (re)integratie in de samenleving. De verschillende factoren die werden geïdentificeerd als belangrijk

voor het desistance-proces van personen met een interneringsmaatregel werden gesitueerd op een structureel, sociaal en persoonlijk niveau.

Op *structureel niveau* vinden personen met een interneringsmaatregel **betekenisvolle of zinnvolle activiteiten** helpend omdat ze structuur en een dagritme bieden. Ook behandeling en medicatie kunnen een positieve invloed hebben. **Behandeling** kan een therapeutische, controlerende, ondersteunende en/of sociale functie hebben. **Medicatie** zorgt voor een verbetering van de psychische gezondheid en voor het herwinnen van een gevoel van controle. Volgens personen met een interneringsmaatregel is een positieve invloed vanuit de **strafrechtsbedeling** op hun veranderingsproces mogelijk. Bij de interneringsmaatregel is deze positieve invloed de doorverwijzing naar de hulpverlening, een tweede kans krijgen, en de justitiële controle. Sommige personen met een interneringsmaatregel vinden dat de gevangenis een helpende factor kan zijn omwille van de afschrikking. Professionelen verbonden aan de strafrechtsbedeling kunnen helpen door psychosociale ondersteuning te bieden. **Sociale aanvaarding** zorgt ervoor dat personen met een interneringsmaatregel zich meer voelen dan enkel een label, dat ze ervaren een nieuwe kans te krijgen en dat ze zich sociaal ondersteund voelen. Ben, die verblijft in een residentieel forensische setting, vertelt hierover het volgende: "Dat de mensen iemand anders respecteren om wat dat hij gedaan heeft. Hij moet er geen respect voor hebben dat hij dat gedaan heeft, maar geef hem de kans om het de mensen te vergeven. Van: 'Ik heb er spijt van jongens. Laat ons niet meer weer in die tijd gaan kijken, want het is toch maar verkeerd. Geef mij de kans om gelukkig te worden en kijk niet naar het verleden, maar kijk naar de toekomst'". Personen met een interneringsmaatregel duiden ook een **stabiele financiële situatie** aan als een belangrijke positieve invloed op hun veranderingsproces. Zo hebben ze minder financiële zorgen en daarnaast verdwijnen financiële redenen om strafbare feiten te plegen. Een **stabiele huisvesting** geeft personen met een interneringsmaatregel het gevoel een thuis en een veilige plaats te hebben. Bovendien houdt angst om deze thuis te verliezen hen tegen om feiten te plegen. Op *sociaal niveau* kunnen **familieleden** een helpende controlerende rol hebben. Daarnaast geven personen met een interneringsmaatregel aan dat ze familieleden niet willen ontgoochelen of dat ze de pro-sociale rollen die ze vervullen in hun familiaal netwerk, bijvoorbeeld de rol van vader, niet willen verliezen. **Met vrienden en een partner** kunnen ze samen activiteiten doen of deze personen kunnen raad geven op moeilijke momenten en bij belangrijke

27 S. Van Roeyen, Een ander leven: Een belevingsonderzoek rond desistance bij personen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten plegen, *Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Universiteit Gent, 2018.*

beslissingen. Ook deze mensen willen ze niet verliezen. Ook **huisdieren** zijn belangrijk voor personen met een interneringsmaatregel, bijvoorbeeld omdat ze verantwoordelijkheid kunnen opnemen om voor deze huisdieren te zorgen en omdat ze onvoorwaardelijke liefde en vriendschap van deze dieren krijgen. Een **advocaat** kan ook een belangrijke rol spelen in het veranderingsproces, onder andere omwille van de vertrouwensband. Naast het helpende karakter van de aanwezigheid van personen, kan ook **de afwezigheid van bepaalde personen** een positieve invloed hebben op hun veranderingsproces. Het betreft bijvoorbeeld de afwezigheid van vrienden die drugs gebruiken of criminaliteit plegen. Op *persoonlijk niveau* benadrukken personen met een interneringsmaatregel dat zij **zelf** een belangrijke rol hebben in hun desistance-proces. Hun motivatie om hun leven te veranderen en te stoppen met het plegen van strafbare feiten staat daarbij centraal.

Cognitieve processen, waarbij mensen nadenken over het verleden, het heden en de toekomst, kunnen helpend zijn. Hierbij reflecteren ze over zichzelf en over de mogelijke gevolgen van hun gedrag. Vincent, die een forensisch residentieel reclasseringstraject volgt, verwoordt dit als volgt: "*Rationeel stilstaan bij de dingen. Dingen overdenken, niet impulsief handelen. Twee keer nadenken voordat je iets doet.*" Personen met een interneringsmaatregel geven aan dat ze terug controle krijgen en terug zichzelf kunnen zijn wanneer zij **stoppen met het problematisch gebruiken van illegale middelen en/of alcohol**.

Ook het uiten van bepaalde emoties, zoals verdriet, kan een hulp zijn in het veranderingsproces. Het ervaren van een schuldgevoel kan zorgen voor het besef dat iets gebeurd is dat niet had mogen gebeuren. Daarnaast geven personen met een interneringsmaatregel aan dat 'het verstand of de wijsheid met de jaren komt'. **Ouder worden** kan ook zorgen voor het gevoel dat nu het moment is aangebroken om nog iets te maken van hun leven.

Desistance wordt in de literatuur beschouwd als een positieve uitkomst, maar kan voor de betrokkene ook pijnlijk zijn en resulteren in een beperkt leven. Positieve veranderingen in iemand zijn/haar leven lijken niet mogelijk zonder onaangename ervaringen en moeilijkheden. Personen met een interneringsmaatregel ervaren op het vlak van persoonlijk desistance-kapitaal weinig barrières en moeilijkheden. Dergelijke barrières en moeilijkheden worden wel ervaren rond het sociaal en structureel desistance-kapitaal. Op sociaal niveau kennen personen met een interneringsmaatregel een grote waarde toe aan een pro-sociaal netwerk, maar dit is vaak slechts in beperkte mate aanwezig. Een verblijf

in gesloten settings, vaak voor lange tijd, zorgt voor moeilijkheden met het opbouwen van een sociaal netwerk. Op structureel niveau zorgt stigmatisering voor moeilijkheden om in de samenleving een ander leven uit te bouwen. Ook de interneringsmaatregel wordt ervaren als een barrière door personen met een interneringsmaatregel. Hun ervaringen worden overschaduwd door de internering, en deze lijkt het veranderingsproces te hypothekeren. De grootste moeilijkheden hebben betrekking op de invulling van de internering, namelijk een enge bestraffende invulling, een verblijf in een niet-aangepaste setting, een beperkte vooruitgang, een snelle terugkeer naar de gevangenis, en de onbepaalde duur van de maatregel.

Herstel²⁸

Herstel binnen de forensische zorg vertoont gemeenschappelijke kenmerken met herstel van personen met een psychische problemen zonder juridisch statuut. Niettemin is gebleken dat herstel complexer is in een beveiligde context. Uit de gesprekken met personen met een interneringsmaatregel over hun ervaringen met herstel, kwamen vijf elementen naar voor: (opnieuw) zichzelf worden, (her)verbinden en deel uitmaken van een sociaal netwerk, ondersteuning door hulpverlening, praktische aspecten en de interneringsmaatregel zelf. Ook bij herstel is het belang en gewicht van elk van deze elementen individueel verschillend.

(Opnieuw) zichzelf worden gaat over het (terug) vinden van een identiteit via introspectie en opleiding. Rolmodellen of mensen waaraan personen met een interneringsmaatregel vragen 'over het leven' kunnen stellen, zijn cruciaal in dit proces. Daarnaast vinden personen met een interneringsmaatregel het thema 'uiterlijk' belangrijk, vanuit een verlangen om bij de maatschappij te horen. **Rust en kalmité** zijn van vitaal belang: zowel om de batterijen op te laden als om te ontsnappen aan een te druk activiteitschema, vaak opgelegd vanuit de hulpverlening. **Medicatie** wordt als zinvol ervaren, om somatische of psychiatrische klachten te verlichten, en om aan justitie te tonen dat de voorwaarden worden nageleefd. Bepaalde **klinische barrières** kunnen 'het (opnieuw) zichzelf' worden hinderen. Voorbeelden zijn: diagnoses waarin personen met een interneringsmaatregel zich niet herkennen, somatische klachten (bijvoorbeeld diabetes), last hebben van een verslaving, of neveneffecten van medicatie. Het (h)erkennen en werken aan trauma's wordt als noodzakelijk ervaren, maar wordt vaak als afwezig ervaren in zorg en ondersteuning. Traumatische ervaringen, zoals een

28 N. Aga, Recovery of persons labeled as not criminally responsible: A qualitative study grounded in lived experiences, *Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Universiteit Gent, 2018.*

opeenvolging van opnames, slachtofferschap en delict-gerelateerde trauma's, worden vaak benoemd als levensgebeurtenissen met een grote impact. Het **verbinden of her-verbinden** met een informeel sociaal netwerk is belangrijk. *"Samen activiteiten doen"*, zoals op uitstap of bezoek gaan, is een eerste aspect dat hieronder valt. Dirk verblijft in de gevangenis en stelt het voorgaande scherper: *"De som van de mensen en de gebeurtenissen in mijn leven die ik tegengekomen ben, dat ben ik."* Voor personen met een interneringsmaatregel is het ook helpend om **anderen te kunnen helpen**, iets terug te kunnen geven aan de samenleving, bijvoorbeeld door het geven van lezingen, het schrijven van teksten, of het brengen van een getuigenis. **Lotgenotencontact** kan heel waardevol zijn voor het uitwisselen van ervaringen of voor het verlenen van advies. Dieren krijgen opnieuw een belangrijke rol. Zij bieden gezelschap en zijn responsief ten opzichte van hun verzorger, ongeacht zijn of haar verleden of status. Eén van de moeilijkste dingen om te overwinnen is **stigma**, bijvoorbeeld dat van 'verslaafde', 'ex-gedetineerde' of 'psychiatrisch patiënt', wat leidt tot sociaal isolement en eenzaamheid. Het gevoel ergens 'geplaatst te worden' als een gevolg van beslissingen van formele instanties, vormt een belemmering voor het (her) verbinden. Voor de personen die dit thema aanhalen, betekent 'geplaatst worden' dat er geen rekening wordt gehouden met zijn of haar wensen met betrekking tot **het (al dan niet) deel willen uitmaken van een netwerk**.

Ondersteuning door hulpverlening wordt door personen met een interneringsmaatregel als helpend ervaren wanneer samen informele activiteiten gedaan worden, zoals plezier maken of informele gesprekken hebben. Samen-zijn bestaat voor hen uit oprecht betrokken zijn, zonder hierbij in evaluerende of voorwaardelijke situaties terecht te komen. **Oprechtheid** vormt voor hen de basis van een relatie met een professional. De formele rol van een professional is hierbij ondergeschikt aan de kwaliteit van de interactie. Het volgende citaat van Bert, die binnen een initiatief 'beschut wonen' woont, illustreert dit: *"Wanneer ik dat wil, kan ik altijd [voormalig begeleider] bellen en dan spreken we af. [...] Soms vertel ik wat er hier gebeurt [actuele verblijfplaats] of over begeleiding, dat 't soms eens niet gaat. En dan blijft dat tussen ons, omdat hij dat niet vertelt."* Belemmeringen op het niveau van formele ondersteuning die worden aangehaald zijn: discontinuïteit van professionele zorg, een gebrek aan nazorg, een niet-wederkerige relatie met een professional en wederzijds wantrouwen. Deze aspecten verhinderen het herstelproces en brengen bijkomende schade toe. **Praktische obstakels** worden vaak als frustrerend en als 'moeilijk te overwinnen' ervaren. Daarom is 'iemand die de overdaad van ontoegankelijk papierwerk voor zijn/haar rekening

neemt' belangrijk. Een gebrek aan praktische opvolging kan grote gevolgen hebben voor hen. Bijvoorbeeld, het missen van een afspraak met een justitieassistent kan een impact hebben op het verdere verloop van het interneringstraject. Mobiliteit wordt ook vaak vermeld en impliceert zowel een ruimtelijke als een relationele dimensie. Het zelf kunnen plannen van waar men naartoe wil gaan, het 'onderweg zijn' op zich, op bezoek gaan of bezoek ontvangen zijn hierbij cruciale elementen. Personen met een interneringsmaatregel willen graag zélf hun tijd op een zinvolle manier kunnen invullen. Even rust en afstand inlassen wordt gezien als een vaardigheid die helpt om sociale banden vorm te geven. Ze geven nadrukkelijk aan dat het van belang is voor herstel om periodes te respecteren waarin ze de ruimte krijgen zich terug te trekken, net met de bedoeling om duurzaam verbonden te kunnen blijven. Zo wordt herstel bestendig. Ook voldoende inkomen of financiële hulp en professionele ondersteuning bij budgetbeheer zijn factoren die herstel faciliteren. Financiële moeilijkheden vormen immers een obstakel om hun leven als normaal te ervaren.

Sommige personen met een interneringsmaatregel vertellen dat **de interneringsmaatregel** hen heeft gedwongen om een zorg- en ondersteuningstraject aan te vatten en ervaren dit als helpend. De door justitie opgelegde voorwaarden zijn nodig om in het behandeltraject te blijven. Deze voorwaarden helpen hen hun leven op een sociaal wenselijke manier vorm te geven. Dit 'conformereren' ervaren ze als een emotioneel pijnlijk transitieproces omdat ze op die manier afstand nemen van hun eigen identiteit. Ze hebben het gevoel dat hun leven pas echt zal starten wanneer de interneringsmaatregel wordt opgeheven. Een uitspraak van Sabine, die ambulante wordt opgevolgd door een forensisch team, vat dit samen: *"Wat ik zou doen als de maatregel morgen stopt? Dan zou het pas echt beginnen..."*. De interneringsmaatregel zorgt voor een belangrijke, belemmerende dynamiek; het moeten voldoen aan opgelegde voorwaarden en de focus – ook in de zorg – op 'geen risico zijn', op 'geen gevaar zijn', of 'geen dader zijn', zorgen ervoor dat het herstelproces op pauze wordt gezet. Ze ervaren een voortdurende druk om te presteren en vooruitgang te maken, ook als ze aangeven dat ze eerder 'willen stilstaan en willen stabiliseren'. Het constante gevoel onder druk te staan door de onbepaalde duur van de maatregel zorgt voor negatieve gevolgen op het vlak van geestelijke gezondheid en welzijn en genereert stress, angst en trauma. Pascal, die ambulante wordt begeleid door een regulier team, verwoordt het als volgt: *"Ik heb net een paar dagen achter de rug dat ik het lastig had omdat ik hoorde dat ik een verlenging heb gekregen [van de maatregel] van drie jaar. Dat is lastig voor mij omdat ik er [opheffen van de maatregel] al jaren naar uitkijk"*.

Familieleden²⁹

Tijdens de interviews met familieleden over hun ervaringen met de psychiatrische problematiek en de internering van hun naaste, kwamen vier belangrijke thema's naar voor: (1) omgaan met de psychiatrische problematiek en het gepleegde misdrijf, (2) de juridische procedure en de interneringsmaatregel, (3) de gevangenis en (4) de geestelijke gezondheidszorg.

Familieleden ervaren een **dubbel stigma**, omdat hun naaste, vaak een zoon of dochter, naast patiënt ook als een crimineel wordt gezien door de samenleving. De reden hiervoor is dat hij of zij zowel een psychiatrische problematiek heeft als een strafbaar feit heeft gepleegd. Familieleden worden geconfronteerd met een rollercoaster aan emoties waarbij verdriet, kwaadheid, angst en frustraties de bovenhand nemen. Daarnaast voelen ze zich schuldig ('Heb ik iets verkeerd gedaan in de opvoeding van mijn kind?') en ervaren ze schaamte over de situatie van hun naaste. Hierdoor is praten over deze situatie met vrienden of andere familieleden moeilijk, en geraakt men vaak sociaal geïsoleerd of voelt men zich (sociaal) gediscrimineerd. Een broer, Sander, zegt in het interview: *"Het vertellen aan vrienden is moeilijk. Ze waren gechoqueerd en wisten niet wat ze moesten zeggen. Je merkt dat het voor hen deels ongekend is."* Wanneer familieleden de mogelijkheid krijgen in contact te komen met lotgenoten, ervaren ze minder stigma, omdat ze het gevoel krijgen dat ze niet de enige zijn die geconfronteerd worden met deze situatie. Als de situatie van hun naaste verandert of als hun familielid vooruitgang boekt tijdens het behandelingstraject, ervaren familieleden vaak hoop. Sommige familieleden gebruiken persoonlijke copingstrategieën of positieve gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld een boek lezen, op reis gaan, een wandeling maken, naar muziek luisteren of muziek maken, om het hoofd te bieden aan de situatie.

Familieleden ervaren **de juridische procedure** als moeilijk. Ze zijn van mening dat met name pro deo-advocaten onvoldoende kennis hebben over de interneringsmaatregel en over psychiatrische problemen in het algemeen. Voor veel familieleden is het niet mogelijk om een advocaat te engageren met meer kennis van zaken, omdat daaraan vaak een hoog kostenplaatje is verbonden. Sommige familieleden ervaren een advocaat als helpend, wanneer zij ondersteunend zijn en helpen om het familielid in contact te brengen met behandelingen- en zorgvoorzieningen. Daarnaast kaarten veel familieleden aan dat ze moeite hebben met de uitvoering van de bewindvoering over hun naaste. Als die door een

advocaat wordt opgenomen, dan heeft de familie het gevoel weinig tot geen zicht te hebben op de financiële situatie van hun naaste. Als de familie zelf de bewindvoering opneemt, dan voelt men zich vaak onvoorbereid op deze taak. Dit alles neemt niet weg dat familieleden het als positief ervaren wanneer een advocaat, rechter, of voorzitter van de Kamer ter Bescherming van de Maatschappij naar hen luistert.

Slechts enkele familieleden ervaren de **interneringsmaatregel** als het beginpunt van verandering en zien dit als een keerpunt, waarbij hun naaste eindelijk de zorg kan krijgen die hij of zij nodig heeft. De meerderheid van familieleden vindt vooral dat de geestelijke gezondheidszorg (waar velen reeds jaren mee geconfronteerd werden) gefaald heeft. Ze zijn van mening dat hun naaste eerst een strafbaar feit heeft moeten plegen, voordat juridische stappen werden genomen om verplichte hulpverlening op te leggen. Daarenboven zorgt de onbepaalde duur van de interneringsmaatregel ervoor dat familieleden zich machteloos voelen en de internering wordt door de meerderheid als onvoorspelbaar wordt ervaren. Veel familieleden spreken over traumatische ervaringen wanneer ze hun naaste bezochten in de **gevangenis**. Ze vonden de bezoekersprocedure lastig, omdat ze zich zelf als een misdadiger benaderd voelden. Ze zijn van mening dat de gevangenis een ongepaste omgeving is voor hun naaste en dat penitentiair beampten kennis en vaardigheden missen in het omgaan met psychiatrische problematieken. Familieleden geven aan dat, als hun familielid dan toch in de gevangenis moet verblijven, penitentiair beampten moeten opgeleid en getraind worden om beter tegemoet te kunnen komen aan de (geestelijke gezondheids)noden van personen met een interneringsmaatregel.

Tot slot hebben familieleden ook hun ervaringen gedeeld rond de moeilijke relatie die ze ervaren met de **geestelijke gezondheidszorg** (meer bepaald hulpverleners en psychiaters). De meerderheid vindt dat ze weinig tot niet betrokken worden in de zorg voor hun familielid en dat ze zelf op zoek moeten gaan naar informatie op het internet, in boeken, ... Een vader vertelt: *"Dat is zo jammer dat je als ouder nauwelijks betrokken wordt en dat je dingen fout ziet lopen, maar je niets kan doen. [...] Als ouder word je buitengesloten."* Wanneer ze dan wel informatie krijgen, is deze vaak onvolledig (bijvoorbeeld geen duidelijke informatie over de gevolgen en over het verloop van het ziektebeeld) of moeilijk verstaanbaar door het gebruikte vakjargon. Enkele familieleden vermelden positieve ervaringen over hun relatie met de hulpverlening, in het bijzonder wanneer ze een

29 S. Rowaert, Supporting family members of mentally ill offenders: A strengths-based approach, *Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Universiteit Gent, 2018.*

goed en ondersteunend contact ervaren met één hulpverlener of wanneer activiteiten voor familieleden werden georganiseerd (zoals familiedagen en familiebezoek op de afdeling).

Uit bovenstaande ervaringen komen vooral de nood aan ondersteuning en lotgenotencontact naar voren. Daarom werden in het kader van deze onderzoekslijn **FamilieOndersteunende Groepen** georganiseerd door de onderzoekers i.s.m. UZ Gent.³⁰ Deze groepen werden als stigma-verminderend ervaren. De deelnemers voelden zich ook ondersteund door de andere families tijdens de FOG. Deze steun heeft hun emotioneel welzijn verbeterd. Zoals Marian, een moeder, zegt: *“Alleen is maar alleen, maar met meer ben je sterker”*. Dankzij de FamilieOndersteunende Groepen hebben de families inzicht in hun situatie verworven, doordat ze de mogelijkheid krijgen samen met andere deelnemers over hun situatie te reflecteren. Na afloop voelen familieleden zich opgelucht en tevreden. Ze hebben het gevoel dat, hoewel de sessies zeer intensief waren, deelname aan de FOG hen ook energie geeft om (opnieuw) met de situatie te kunnen omgaan. Lien, een moeder, vertelt: *“Het feit dat mensen naar deze sessies komen – ook al helpt het de situatie van hun naaste niet – toont aan hoe belangrijk het is voor mensen om te spreken over hun gevoelens”*.

Aanbevelingen: gebaseerd op ervaringskennis

Dit onderzoeksproject heeft tot doel om sterktegerichte, multidisciplinaire aanbevelingen voor het omgaan met mensen met een psychiatrische problematiek en/of verstandelijke beperking die strafbare feiten hebben gepleegd en hun familie, te formuleren. De ervaringskennis van 286 personen met een interneringsmaatregel en 33 familieleden vormt de basis voor deze aanbevelingen. De acht aanbevelingen die uit de integratie van de verschillende onderzoeksbevindingen voortkomen, worden hierna besproken.

Naar een mensgerichte en kwaliteitsvolle bejegening

Over de verschillende onderzoekslijnen heen komt naar voor dat de kwaliteit van de relatie met professionelen primeert op de officiële, formele rol. Personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden vinden het belangrijk om als mens bejegend worden, en niet als ‘crimineel’. Zij willen geloofd worden en niet als een nummer behandeld worden. Een respectvolle bejegening, vertrouwen

geven, ondersteuning, oprechte (werk)relaties, tijd maken, en aanwezig zijn naast en tussen personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden zijn hiervan de praktische vertaling. Iemand die gelooft dat ze het goed kunnen doen, steunt hén om ook in zichzelf te geloven. Deze bejegening is ook belangrijk in het kader van (zelf-)stigma. Een negatieve bejegening kan ervoor zorgen dat stigma en/of uitsluiting herhaald worden in de hulpverlening of door justitie. Naast formele contacten met de hulpverlening, is het noodzakelijk op een informele en spontane manier contact te hebben. Herstel- en desistancegericht werken beperkt zich immers niet tot formele therapeutische sessies en gesprekken: het gewone, dagelijkse leven, zoals samen op uitstap gaan of huishoudelijke taken uitvoeren, biedt reële kansen tot positieve ervaringen en leermomenten.

Nood aan actieve betrokkenheid

Personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden willen op een actieve manier betrokken worden bij *alle* aspecten van de interneringsmaatregel. Enkel aanhoren wat zij vertellen is hierbij onvoldoende. Door verdere vragen te stellen en met hen in dialoog te gaan, kunnen professionals hen beter begrijpen. Het is belangrijk om hierbij actief te luisteren naar hun noden, wensen, bezorgdheden en inzichten. Familieleden zijn in deze vaak ook op zoek naar een gedeeld partnerschap met de hulpverlening, waarbij informatie en advies met elkaar uitgewisseld kunnen worden.

Belang van transparante communicatie

Randvoorwaarden voor de realisatie van actieve betrokkenheid zijn transparantie en informatie. Doorheen het interneringstraject en bij het begin van elk zorgtraject is het belangrijk om begrijpbare informatie te geven over de betekenis, zinvolheid, functionaliteit en de continuïteit van zowel de behandeling als de juridische voorwaarden, als van afdelingsregels, als van behandelafspraken en andere aspecten waar personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden mee geconfronteerd worden. Naast een mondelinge bespreking, waarbij ruimte is voor vraag en antwoord, is het noodzakelijk dat justitiële en hulpverlenende professionals voorzien in een schriftelijke neerslag van algemene en gepersonaliseerde informatie. Transparantie betekent duidelijk zijn over de wijze waarop beslissingen genomen worden door justitie en hulpverlening, over de redenen waarom bepaalde beslissingen genomen worden, en over verwachtingen en bedenkingen. Op deze manier weten personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden

³⁰ Een groep van familieleden is gedurende vier sessies bijeen gekomen, waarbij drie sessies om de twee weken zijn georganiseerd en één sessie een maand na de derde.

waarvoor ze staan en waaraan personen met een interneringsmaatregel met ondersteuning van (professionele) anderen kunnen werken in functie van de opheffing van de interneringsmaatregel.

Naar meer geïndividualiseerde zorg en ondersteuning

Personen met een interneringsmaatregel vinden het belangrijk dat een evenwicht bewaard wordt tussen zorg en controle, en tussen aandacht voor hun individuele noden en maatschappelijke noden. Dit evenwicht moet aanwezig zijn in zowel de inhoud, de doelstellingen als de methode van behandeling en toezicht. Om geïndividualiseerde behandelingsdoelstellingen en juridische voorwaarden te voorzien – in plaats van standaarden die voor iedereen gelden – is het nodig rekening te houden met hun noden, wensen, bezorgheden en inzichten. Bijvoorbeeld, 'geen alcohol of drugs gebruiken' opleggen als voorwaarde is niet zinvol bij iemand die nooit problemen met alcohol heeft gehad of nooit drugs heeft gebruikt.

Op inhoudelijk vlak is het noodzakelijk om tijdens therapie aandacht te hebben voor de strafbare feiten en het verleden van de persoon, én voor persoonlijke noden (inclusief het werken aan eigen traumatische ervaringen) en wat personen kunnen gebruiken in hun eigen leven (bijvoorbeeld Algemene Dagelijkse Levensverrichtingen). Personen met een interneringsmaatregel hebben nood aan een goede balans tussen individuele therapie en therapie in groep, en aan perioden van rust en kalmte tijdens het traject. Tijdens deze perioden kunnen ze stilstaan en hun herstel bestendigen. Het (verplicht) samen moeten wonen in een setting gaat vaak gepaard met moeilijkheden. In minder grote groepen kunnen verblijven, biedt hierbij soelaas. Een zeker mate van controle hoeft niet verdwijnen. Bepaalde vormen van controle kunnen personen met een interneringsmaatregel helpen, zolang deze controle niet overslaat naar dwang. Helpende vormen van controle zijn bijvoorbeeld gepersonaliseerde voorwaarden en gedeelde beslissingen. Voorbeelden van dwingende controle zijn te veel druk om te presteren en 'geplaatst worden'.

Aandacht voor stapsgewijze re-integratie

Uitsluiting uit de samenleving kan op het niveau van de zorg herhaald worden, indien (bijna) alle zorg en ondersteuning binnen dezelfde setting(s) wordt voorzien. Op die manier komen personen met

een interneringsmaatregel immers steeds weer in contact met dezelfde mensen, met hetzelfde sociaal en professioneel netwerk, vaak over verschillende voorzieningen heen. Om dit tegen te gaan kan ingezet worden op het maximaal behouden van bestaande contacten. Bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat personen met een interneringsmaatregel kunnen blijven werken, ook wanneer ze in een residentiële setting verblijven. Door op het niveau van de voorziening samen te werken met de samenleving of buurt rond sociale aanvaarding, kunnen contacten met de samenleving of de buurt opgebouwd, gestimuleerd of versterkt worden.³¹ Zo krijgen personen met een interneringsmaatregel de mogelijkheid te re-integreren en op een voor hen zinvolle manier te functioneren in de samenleving. Re-integratie zou immers deel moeten uitmaken van elke fase van het internerings- of behandelingstraject, en niet beperkt worden tot het einde van een residentiële opname, de formele re-integratiefase. Deze werkwijze laat een stapsgewijze re-integratie toe waarbij personen met een interneringsmaatregel hun vrijheden kunnen opbouwen en gradueel de stap kunnen zetten naar de samenleving. Deze werkwijze zorgt voor perspectief, hoop en geleidelijke vooruitgang. Ook bij een stapsgewijze re-integratie is ondersteuning en begeleiding belangrijk. De voorkeur gaat hierbij naar één vertrouwde begeleider die hen ondersteunt en niet naar het enkel 'in groep' de stap zetten naar de samenleving, bijvoorbeeld gezamenlijke uitstappen in de buurt. Indien mogelijk en wenselijk, en met de uitdrukkelijke toestemming van personen met een interneringsmaatregel, wordt familie hierbij van bij het begin betrokken. Bij re-integratie wordt immers vaak op familie gerekend en gesteund.

Internering als hypotheek?

Verschillende aanbevelingen kunnen een tegenwicht bieden aan de onbepaalde duur van de internering, die zwaar weegt op personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden. Het geven van een streefdatum, en het bepalen van duidelijke (tussen)doelstellingen die men dient te bereiken en van voorwaarden waaraan men zich moet houden, zijn hierbij helpend. Een internering zou steeds in de hulpverlening, niet in detentie, moeten starten. Het terugsturen naar de gevangenis omwille van niet-strafbare feiten moet vermeden worden. Als mensen hun voorwaarden toch overtreden, ga dan samen met hen na waarom dit gebeurt zodat de oorzaak ervan kan worden aangepakt. De internering als maatregel heeft ook voordelen, mits een behandeling wordt voorzien. Internering staat ook niet vermeld op een getuigschrift

³¹ Kwartiermaken kan hiervoor tot inspiratie dienen. Bij Kwartiermaken werken professionelen ook met buurten en actoren uit de samenleving, zoals werkgevers en verhuurders, zodat gastvrije plekken gecreëerd worden in de samenleving. D. Kal, Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond, Amsterdam, de Regenboog Groep, 2012.

van "goed zedelijk gedrag", wat perspectieven opent naar re-integratie.

Inzetten op levenskwaliteit: dagbesteding, sociaal netwerk, wonen en financiën

Kwaliteitsvolle sociale contacten, zinvolle dagbesteding en (vrijwilligers)werk, en stabiele huisvesting en inkomen zijn voor personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden indicatoren van levenskwaliteit. Deze factoren ontbreken bij heel wat personen met een interneringsmaatregel, of gaan verloren tijdens het interneringstraject. Hierop inzetten maakt inclusie in de samenleving mogelijk. Hierbij kan ook lotgenotencontact, in en over voorzieningen heen, zinvol zijn. Een sociaal netwerk mag echter niet beperkt worden tot lotgenotencontact. Veel meer dan de aanwezigheid van bepaalde factoren, zoals huisvesting, werk, lotgenotencontact of het hebben van een partner, is de kwaliteit en de betekenis van deze factoren van belang. De invulling van deze factoren dient dus ook in overleg met personen met een interneringsmaatregel en hun sociaal netwerk te gebeuren. Op deze manier wordt levenskwaliteit afgestemd op hun noden en verwachtingen.

Belang van onderzoek samen met personen met een interneringsmaatregel en hun netwerk

(Nog) meer inzetten op menselijke en kwaliteitsvolle bejegening is een aanbeveling voor de hulpverlening en justitie, én voor onderzoekers. Op deze manier ervaren personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden (of andere kwetsbare doelgroepen) het onderzoek als aangenaam, waardevol en nuttig, en wordt de vertrouwensband tussen onderzoeker en deelnemer bevorderd. Onderzoekers mogen niet bang zijn van nabijheid. Naast onderzoeker zouden ze ook gewoon mens moeten zijn en authentieke interacties hebben met deelnemers. Kortom: verbondenheid. Onderzoekers mogen (of moeten?) hun ivoren toren verlaten, en meer samen met betrokkenen aan onderzoek doen. Personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden zijn 'wetende' mensen. Hun ervaringskennis is inherent waardevol. Het is dus noodzakelijk om als onderzoeker aandachtig te zijn voor correcties die deelnemers aan onze zienswijzen toevoegen. Luisteren naar en geconfronteerd worden met de levensverhalen

van personen met een interneringsmaatregel en hun familieleden is niet eenvoudig. Hun verhalen worden enerzijds gekenmerkt door (veer)kracht, strijdvaardigheid, levenswijsheid, hoop, doorzetting en liefde, anderzijds door onrechtvaardigheid, machteloosheid en hopeloosheid. Vooral het gebrek aan informele en formele zorg en ondersteuning, en de overdaad aan trauma en stigma is opvallend. Daarom is het belangrijk dat ook onderzoekers informeel en formeel ondersteund worden.

Conclusie

De hierboven geformuleerde aanbevelingen zijn waardevol voor hulpverleners onafhankelijk van de setting waarin zij werken (i.e. gevangenis, forensisch en algemeen psychiatrische voorzieningen, en ambulante en residentiële voorzieningen) en voor justitiële professionelen onafhankelijk van hun functie (i.e. magistraten, justitieassistenten, gevangenispersoneel). Wanneer professionelen deze aanbevelingen in acht nemen kunnen interacties met personen met een interneringsmaatregel, herstel- en desistance-processen, en de betrokkenheid van familie bevorderd worden. Op deze manier dragen professionelen bij tot een holistische en oplossingsgerichte benadering van personen met een interneringsmaatregel en hun familie. Bij de verdere ontwikkeling van praktijk, beleid en onderzoek omtrent de interneringsmaatregel en het omgaan met personen met interneringsmaatregel en hun familie verdienen deze aanbevelingen, gebaseerd op hun ervaringskennis, een evenwaardige plaats naast andere 'evidence' (zoals traditioneel kwantitatief onderzoek en klinische ervaring).³² Zo is het onder andere belangrijk tijdens individuele contacten steeds na te gaan hoe zinvol het contact werd ervaren door personen met een interneringsmaatregel en hun familie en op welke wijze deze zinvolheid kan versterkt worden, om in een organisatie of voorziening een adviesraad van cliënten of patiënten op te richten, om ervaringswerkers tewerk te stellen bij de hulpverlening en justitie, om personen met een interneringsmaatregel en hun familie te betrekken bij de ontwikkeling van beleid en praktijk, én ook bij de evaluatie van beleidsmaatregelen en praktijkinterventies, en om personen met een interneringsmaatregel en hun familie niet enkel als deelnemers te betrekken bij onderzoek, maar ook als mede-onderzoekers doorheen alle fasen van een wetenschappelijk project.³³

32 J. Rycroft-Malone, K. Seers, A. Titchen, G. Harvey, A. Kitson en B. McCormack, "What counts as evidence in evidence-based practice?", *Journal of Advanced Nursing* 2004, 81-90; WHO, *European Health Report. Highlights*, Geneva, WHO, 2018.

33 M. Fisher, S.E. Brewer, J.M. Westfall, M. Simpson, L. Zittleman, S.T. O'Leary, D.H. Fernald, A. Nederveld en D.E. Nease, "Strategies for developing and sustaining patient and community advisory groups: lessons from the State Networks of Colorado Ambulatory Practices and Partners (SNOCAP) Consortium of practice-based research networks", *The Journal of the American Board of Family Medicine* 2019, 663-673; J.D. Livingston, "What Does Success Look Like in the Forensic Mental Health System? Perspectives of Service Users and Service Providers", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2018, 208-228; E.L. Simpson & A.O. House, "Involving users in the delivery and evaluation of mental health services: systematic review", *British Medical Journal* 2002, 1265-1268; K. Stubbers, "Ervaringsdeskundigen in de geestelijke gezondheidszorg. We zijn veel meer dan goedkope vrijwilligers", *Sociaal.net*, 2018.

Beleving van het verblijf in de re-entrywoning als stap tussen detentie en integratie in de maatschappij

Sieglinde Verkindere¹ & Gwen Herkes²

Binnen het strafuitvoeringsbeleid (in België) is men steeds vaker op zoek naar initiatieven die kunnen resulteren in een betere re-integratie van gedetineerden in de maatschappij. Naast de opkomst van alternatieven voor de gevangenisstraf om tegemoet te komen aan de negatieve gevolgen van detentie, is een interesse ontstaan voor de introductie van kleinschalige detentiemogelijkheden om nog meer tegemoet te komen aan de belangrijke doelstelling van het strafrecht om gedetineerden opnieuw te laten re-integreren. Onder meer het voorstel van vzw De Huizen dat traditionele gevangenissen wil vervangen door kleine detentiehuisen wint steeds meer terrein, zowel binnen de academische wereld als bij het beleid.³

Minister van Justitie Geens nam in zijn Masterplan III⁴ reeds een eerste stap in deze richting door het introduceren van transitiehuizen om de overgang van detentie naar de vrije samenleving te vergemakkelijken. Enige tijd geleden werd ook een nieuw re-entryproject opgestart vanuit een samenwerkingsproject met partners van de Vlaamse Gemeenschap, CAW, Justitiehuizen en DG EPI (PLC Ruislede, Regionale Directie en Cellmade) dat de mogelijkheid creëert voor gedetineerden zonder sociaal netwerk of met onvoldoende financiële middelen om toch een geleidelijke overgang te kunnen maken naar de maatschappij.⁵

In deze bijdrage wordt gefocust op de beleving van gedetineerden in deze recent uitgewerkte alternatieve

detentievorm. Deze woning vormde het eerste Belgische initiatief dat zich richt op de geleidelijke overgang van detentie naar de maatschappij op basis van het introduceren van een 'overgangswoning'. Aan de hand van een kwalitatief onderzoek bij een aantal (ex-)bewoners van de re-entrywoning werd de beleving van het verblijf onderzocht. Verder werd ook aandacht besteed aan de verwachtingen van de gedetineerden in vergelijking met de effectieve ervaringen.

Re-entrywoning, detentiehuisen, transitiehuizen: *what's in a name?*

De laatste jaren kwamen in België vanuit verschillende hoeken voorstellen die trachtten tegemoet te komen aan bepaalde inherente problemen van (de organisatie van) het huidige detentieapparaat, zoals de overbevolking en verouderde infrastructuur. Twee voorstellen die eerder recent veel beleids- en media-aandacht kregen, zijn de detentie- en de transitiehuizen. Vzw De Huizen publiceerde in 2013 het boek *'Huizen: naar een duurzame penitentiaire aanpak'*, waarin gepleit wordt voor een reorganisatie van detentie in de vorm van detentiehuisen.⁶ Het Belgisch concept (geïnspireerd op buitenlandse voorbeelden) richt zich op de integratie van drie centrale pijlers: kleinschaligheid (kleine detentiehuisen), differentiatie (verschillen op het vlak van beveiliging en begeleiding tussen de huisen) en nabijheid (aansluiting bij de samenleving).

1 Master Criminologische Wetenschappen, UGent.

2 Assistent en doctoraatsonderzoeker, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal recht, Universiteit Gent (Corresp.: gwen.herkes@ugent.be).

3 H. CLAUS, K. BEYENS, R. DE MEYER, M. GRYSOEN en L. NAESSENS, *Huizen: naar een duurzame penitentiaire aanpak*, Brussel, Academic & Scientific Publ, 2013, 120 p.; H. CLAUS en M. GRYSOEN, "Detentiehuisen - Op maat van mens en stafdoel", *Fatik* 2017, afl. 153, 20-25.

4 K. GEENS, Toespraak: tralies uit de weg en thuisfront, www.koengeens.be/news/2015/10/27/toespraak-tralies-uit-de-weg-en-thuisfront, 2015; K. GEENS, M. DE BLOCK en J. JAMBON, Masterplan gevangenissen en internering, <https://www.koengeens.be/news/2016/05/13/masterplan-gevangenissen-en-internering-terugdringen-overbevolking-gevangenissen-en-aange>, 2016.

5 PLC RUISLEDE, Draaiboek project re-entrywoning, 2017; PLC RUISLEDE, Project re-entry - powerpointvoorstelling (officiële bekendmaking project), 2017.

6 H. CLAUS, K. BEYENS, R. DE MEYER, M. GRYSOEN en L. NAESSENS, *Huizen: naar een duurzame penitentiaire aanpak*, Brussel, Academic & Scientific Publ, 2013, 120 p.

Minister van Justitie Koen Geens besliste recent een eerste voorzichtige stap te zetten in de richting van een kleinschalige en gedifferentieerde strafuitvoering. In zijn Masterplan III maakt hij melding van de zogenaamde transitiehuizen: open detentiehuisen waar gedetineerden de laatste fase van hun detentie kunnen doorbrengen.⁷ Het betreft kleinschalige projecten waarbij gedetineerden tegen het einde van hun straf de mogelijkheid krijgen het allerlaatste deel van de gevangenisstraf in een transitiehuis door te brengen. Het voornaamste verschil tussen transitie- en detentiehuisen is dat deze laatste effectief een kleinschalig alternatief voor de klassieke gevangenis vormen, terwijl bij een transitiehuis gedetineerden op het einde van de straf in een bestaande grootschalige gevangenis de overstap naar een huis kunnen maken, om zo geleidelijk aan de transitie te maken naar het re-integreren in de maatschappij. Tot voor kort was er nog geen enkel detentie- of transitiehuis te vinden in België, al werd via de wet van 11 juli 2018⁸ de wettelijke basis gecreëerd voor de realisatie van de eerste twee transitiehuizen (pilotproject Vlaanderen en pilotproject Wallonië). Voor Vlaanderen werd uiteindelijk de aanbesteding binnengehaald door het project Sterkhuis van G4s Care en Exodus Nederland. Zij startten vanaf 1 september 2019 het eerste Belgische pilotproject in Mechelen op.⁹

De focus van deze bijdrage ligt echter niet op dergelijke transitiehuizen, maar wel op de re-entrywoning die reeds een kleine drie jaar geleden als pilotproject werd opgestart. Het opzet van deze woning verschilt wel degelijk van de transitiehuizen die hierboven omschreven worden. Hoewel de re-entrywoning in Ruiselede het allereerste Belgische initiatief was dat de re-integratiegedachte verwezenlijkt binnen een kleinschalig detentieproject, werd deze niet opgestart met als voornaamste doelstelling een nieuwe detentievorm te organiseren. Met het project wilde men tegemoetkomen aan de veelvoorkomende problematiek van huisvesting die gedetineerden ervaren ten gevolge van (langdurige) detentie.¹⁰ In deze re-entrywoning kunnen personen verblijven die omwille van het ontbreken van een woonplaats geen toestemming zouden krijgen om onder elektronisch toezicht (hierna ET) geplaatst te worden.¹¹

Vaak hebben veroordeelden reeds woonproblemen voor ze in detentie terechtkomen, maar ook tijdens detentie verliezen heel wat gedetineerden hun woning. Tijdens detentie vormt dit niet meteen een probleem hoewel dit natuurlijk wel de toekomstige re-

integratie van deze gedetineerden in de maatschappij bemoeilijkt. Deze beperking vormt een groter probleem vanaf het moment dat de gedetineerde in de mogelijkheid zou zijn om een voorwaardelijke invrijheidstelling te bekomen, waarbij het gebrek aan een stabiele woonsituatie een contra-indicatie voor deze invrijheidstelling vormt. De re-entrywoning heeft tot doel deze groep van gedetineerden met gebrek aan een stabiele woonsituatie - omwille van een beperkt sociaal netwerk of onvoldoende financiële middelen - een degelijke woonst aan te bieden, waardoor vaak de enige resterende contra-indicatie voor een voorwaardelijke invrijheidstelling verdwijnt.

Concreet is de re-entrywoning een ambtswoning te Wingene die ter beschikking wordt gesteld door het Penitentiair Landbouwcentrum (PLC) te Ruiselede waarbij de bewoners geen huurovereenkomst moeten ondertekenen, maar wel een gebruiksovereenkomst. Hoewel de woning eigenlijk volledig onafhankelijk van de gevangenis bestaat, werd vanuit de stuurgroep van het project geopteerd om de basispijlers waarop het detentieregime in het PLC steunt in acht te nemen. Dit betreft onder meer een nultolerantie ten aanzien van agressie en drugs, het nastreven van een medicatievrij leven, stimuleren en herstellen van contacten met de familie, ... Tot op heden worden enkel gedetineerden die reeds verbleven in het PLC in aanmerking genomen voor een verblijf in de re-entrywoning. Deze keuze kan verklaard worden gezien de pilotfase waarin het project zich bevindt, waarbij eventueel ook uitgekeken kan worden om bewoners breder (dus ook in andere gevangenis) te rekruteren. Tot op heden dient men dan ook aan de volgende twee voorwaarden te voldoen om in aanmerking te komen voor een verblijf in de re-entrywoning: 1) men bevindt zich in de tijdsvoorwaarden voor de strafuitvoeringsmodaliteit elektronisch toezicht (ET), maar voldoet niet aan de voorwaarde van woonstreclassering en 2) men verblijft in de penitentiaire inrichting van Ruiselede, waar men reeds bewezen heeft in groep te kunnen samenleven, waardoor het dossier van de gedetineerde reeds gekend is (en bijgevolg een 'betere' inschatting gemaakt zal kunnen worden op basis van vijfhoeksoverleg tussen PLC-directie, PSD, trajectbegeleiders JWW, CAW en re-entrywoning). Deelnemers kunnen gedurende maximaal zes maanden in de woning verblijven, een termijn die éénmaal verlengbaar is met nog een keer zes maanden. In de woning verblijven tegelijkertijd maximum vier bewoners (die wel elk over een eigen kamer in de woning beschikken). Tijdens het verblijf

7 H. CLAUS en M. GRYSON, "Detentiehuisen - Op maat van mens en stafdoel", *Fatik* 2017, afl. 153, 20-25.

8 *Wet van 11 Juli 2018 houdende diverse bepalingen in strafzaken*, BS 18 juli 2018.

9 K. GEENS, *Eerste transitiehuis in Mechelen*, <https://www.koengeens.be/news/2019/04/06/eerste-transitiehuis-in-mechelen>, 2019.

10 T. DEMEERSMAN, *Beleidsdossier: thuisloosheid na detentie*, *Steunpunt Algemeen Welzijnswerk*, 2008.

11 PLC RUISELEDE, *Draaiboek project re-entrywoning*, 2017.

kunnen de gedetineerden specifiek begeleid worden door een CAW trajectbegeleider die ingezet wordt voor de re-entrywoning. Hierbij zorgt men er dan ook voor dat begeleiding die men reeds kreeg binnen de gevangenis, verdergezet wordt in de woning. Van groot belang hierbij is de ondersteuning gericht op het leven in de maatschappij waarbij men wordt bijgestaan en ondersteund op verscheidene levensdomeinen zoals wonen, werken, psychosociale begeleiding en administratie. Daarnaast heeft de justitieassistent tijdens het verblijf nog een belangrijke rol aangezien deze instaat voor de opvolging van de voorwaarden gekoppeld aan het elektronisch toezicht. Ook schakelde men een vrijwilliger in die instaat voor de individuele ondersteuning van de bewoners (zonder hierbij een expliciet hulpverlenende rol op te nemen) en die het engagement naar sociale activiteiten tracht te verhogen (door bijvoorbeeld samen te sporten).¹² Desalniettemin is het vooral belangrijk dat de bewoners op zelfstandige wijze werken aan een succesvol re-integratietraject.

Onderzoek naar de beleving van traditionele detentie en elektronisch toezicht

Onderzoek dat zich toelegt op de detentie-ervaring van gedetineerden kende zijn oorsprong in het debat rond effecten van detentie op gedetineerden. Hierbij werd onder meer gepeild naar het aanpassingsgedrag van personen in detentie. Het deprivatiemodel, waarbij de detentieomgeving beschouwd wordt als een belangrijke bron van stressoren en als een negatieve invloed op verscheidene levensdomeinen van de gedetineerde, wordt als dominant model naar voor geschoven. Dergelijk onderzoek richtte zich in eerste instantie op de sociale organisatie binnen de gevangenis, later werd de nadruk gelegd op verscheidene aspecten eigen aan het leven in detentie (zo verliezen gedetineerden hun vrijheid, autonomie, goederen en diensten...).¹³ Als tegenreactie op dit deprivatiemodel, werd een aanvullend model ('het importmodel') ontwikkeld waarin niet enkel factoren in detentie meegenomen worden, maar er ook rekening

gehouden wordt met een zekere persoonlijke 'bagage' die gedetineerden met zich meedragen.¹⁴ Vandaag vormen beide modellen nog steeds belangrijke theoretische raamwerken en blijft empirisch onderzoek vanuit een geïntegreerd model aantonen dat zowel deprivatie- als importfactoren de realiteit beschrijven.

Sykes (1958) was de eerste auteur die zich uitsprak over de zogenaamde *pains of imprisonment*. Volgens de auteur kunnen er vijf onderscheiden worden: deprivatie van autonomie, vrijheid, heteroseksuele contacten, veiligheid en goederen en diensten. Onderzoek van Snacken en Tubex (2002) toont aan dat ook in elke Belgische gevangenis de klassieke *pains of imprisonment* van Sykes aanwezig zijn, ongeacht de variaties in leefomstandigheden en regimes.¹⁵ In 2011 besloot Crewe om de klassiek omschreven pijnen verder te bestuderen en te actualiseren. De meer recente strafuitvoering gaat volgens de auteur immers samen met nieuwe spanningen en frustraties die verschillen van de klassieke pijnen in hun natuur, oorzaken en effecten. Het concept 'macht' komt daarbij centraal te staan.¹⁶ Betreffende de traditionele *pains of imprisonment* van Sykes en de aanvullende *pains van Crewe* in gesloten inrichtingen, ondervond Shammis in 2014 dat deze minder voelbaar zijn in open inrichtingen waar eerder een ander soort van deprivaties de kop op steekt, nl. de *pains of freedom*. Bij al deze oorspronkelijke studies is het opvallend dat vaak louter melding wordt gemaakt van negatieve aspecten van de beleving, waardoor slechts uitzonderlijk ook positieve elementen worden besproken. Wanneer dan toch voordelen (*gains*) van de vrijheidsstraf in belevingsonderzoek beschreven worden, betreffen dit voornamelijk sociale, emotionele, intellectuele of fysieke verbeteringen.¹⁷ Daarnaast ontstaan in detentie voor sommige gedetineerden ook specifieke mogelijkheden tot zelfontplooiing en -ontdekking.¹⁸

Naast de beleving in een klassieke detentiecontext, werd door Payne en Gainey voor het eerst de beleving van het elektronisch toezicht (ET) onderzocht. Zij stelden dat bepaalde traditionele deprivaties die gepaard gaan met detentie, ook bij ET nog steeds

12 PLC RUISLEDE, Draaiboek project re-entrywoning, 2017.

13 G.M. SYKES, *The society of captives: a study of a maximum security prison*, Princeton, Princeton University Press, 1958, 157 p.; E. GOFFMAN, *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*, London, Penguin Books, 1961; K. BEYENS, A.J.E. DIRKZWAGER. En D.J. KORF, "Detentie en gevolgen van detentie. Onderzoek in Nederland en België", Tijdschrift voor Criminologie 2014, afl. 2, 3-30.

14 J. IRWIN en D.R. CRESSEY, "Thieves, convicts and the inmate culture", *Social Problems* 1962, 142-155.; V. LIPPENS, A. NUYTIENS en V. SCHEIRS, "Different profiles, different pains! Diversiteit in detentiebeleving: nood aan een gedifferentieerde strafuitvoering?" in T. DAEMS, P. PLETINCX, L. ROBERT, V. SCHEIRS, A. VAN DE WIEL en K. VERPOEST (eds.), *Achter tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 113-144.

15 S. SNACKEN en H. TUBEX, "De penitentiaire wereld onderzocht" in K. BEYENS, J. GOETHALS, P. PONSARSERS en G. VERVAEKE (eds.), *Criminologie in actie: handboek criminologisch onderzoek*, Brussel, Politeia, 2002, 379-409.

16 B. CREWE, "Depth, weight, tightness: revisiting the pains of imprisonment", *Punishment & Society* 2011, 509-529.; B. CREWE, "Inside the belly of the penal beast: understanding the experience of imprisonment", *Criminal Justice Journal* 2015, afl. 1, 50-65.

17 T.J. FLANAGAN, "The pains of long-term imprisonment: a comparison of British and American perspectives", *The British Journal of Criminology* 1980, 148-156.; D. VANHAELEMEESCH, *De beleving van het elektronisch toezicht in vergelijking met de gevangenisstraf*, Den Haag, Boom Lemma, 2015.

18 B. CREWE en A. IEVINS, "The prison as a reinventive institution", *Theoretical Criminology* 2019, online first, 1-22.

(hoewel soms in mindere mate) aanwezig kunnen zijn.¹⁹ Meer specifieke deprivaties van ET kunnen worden ondergebracht in verschillende domeinen zoals sociale deprivaties maar ook nog steeds deprivaties die te maken hebben met vrijheid. Verder kunnen ook financiële en werk gerelateerde deprivaties (zoektocht naar werk wordt bemoeilijkt, geen flexibiliteit door strakke tijdschema bij ET) worden opgemerkt. Daarnaast gaan ook effecten zoals stigma, schaamte (omwille van de zichtbaarheid) en fysieke problemen (zoals knellen, schuren of jeuken van de enkelband) samen met ET. Deze effecten resulteren vaak in psychologische en emotionele pijnen zoals angst, paniek, stress en ongerustheid. Echter, andere studies benadrukken voornamelijk de omzetting van deze *pains of imprisonment* tijdens ET naar eigenlijke gains van het ET zoals bijvoorbeeld het terugkrijgen van autonomie en vrijheid die ervoor kunnen zorgen dat opnieuw en gemakkelijker relaties opgebouwd kunnen worden.²⁰ In vergelijking met de gevangenisstraf, spreken veroordeelden zich sneller uit over de voordelen of positieve aspecten van ET. In vrijwel alle belevingsonderzoeken prefereren respondenten ET boven klassieke detentie. Verschillende positieve aspecten aan ET worden benoemd, waaronder het opnieuw stabiliseren en structureren van het leven door het verkrijgen van een sociaal steunsysteem, het breken met oude gewoontes, een toegenomen gevoel van vrijheid en het ontstaan van nieuwe kansen.

Beleving van een verblijf in de re-entrywoning

De re-entrywoning is het eerste project in België dat op deze specifieke wijze een vlotte overgang beoogt naar de vrije samenleving door tegemoet te komen aan de problematiek van thuisloosheid na detentie en het werd relatief recent opgestart, wat maakt dat het een interessante omgeving is voor een eerste belevingsonderzoek. In dit onderzoek worden dan ook de ervaringen en de beleving van (ex-)bewoners van de re-entrywoning beschreven. Om deze doelstelling te bereiken, werden kwalitatieve diepte-interviews

uitgevoerd waarin het perspectief van de respondent centraal staat. Deze interviews vertrokken steeds vanuit één centrale vraag, nl. "Wat betekent/betekende het voor u om in de re-entrywoning te verblijven?". Deze open bevraging zorgde ervoor dat respondenten vrijuit hun ervaringen en beleving konden delen en zelf bepaalde positieve en minder positieve aspecten konden aanreiken. Naast de centrale vraag werd op basis van een vooraf opgestelde topiclijst ook verzekerd dat verschillende relevante onderwerpen aan bod kwamen.²¹ Doorheen de interviews werd de beleving van het verblijf in de re-entrywoning door de respondenten in veel opzichten in relatie weergegeven met de beleving van eerdere detentie-ervaring(en). Daarom werd in de bespreking van de resultaten geopteerd om vooral te focussen op deze (vergelijkende) aspecten.

Op het moment van de dataverzameling (januari – februari 2018) hadden slechts negen personen de re-entrywoning bewoond. Hoewel zij allen werden uitgenodigd tot deelname aan het onderzoek stemden slechts vier (ex-)bewoners hiermee in. Andere (ex-)bewoners waren niet bereid aan het onderzoek mee te werken gezien zij dit geen meerwaarde vonden voor hun eigen situatie of wegens tijdsgebrek. De (ex-)bewoners werden gecontacteerd via justitieassistenten en de trajectbegeleider re-entrywoning. Aangezien het aantal respondenten dat bereikt kon worden met het onderzoek slechts beperkt is, dienen de resultaten dan ook voldoende genuanceerd geïnterpreteerd te worden. Desalniettemin zijn de onderzoekers ervan overtuigd dat tot interessante inzichten over (de beleving van) dit nieuwe project werd gekomen. Vanzelfsprekend kunnen de resultaten niet veralgemeend worden maar geven ze wel een eerste inzicht in de beleving van het verblijf in de re-entrywoning.

Positieve elementen aan het verblijf in de re-entrywoning

Zelfstandig leven en eigen verantwoordelijkheden als verademing

- 19 B.K. PAYNE en R.R. GAINEY, "A qualitative assessment of the pains experienced on electronic monitoring", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 1998, 149-163.; B.K. PAYNE en R.R. GAINEY, "Understanding the experience of house arrest with electronic monitoring: an analysis of quantitative and qualitative data", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2000, 84-96.; B.K. PAYNE en R.R. GAINEY, "The electronic monitoring of offenders released from jail or prison: safety, control, and comparisons to the incarceration experience", *The Prison Journal* 2004, 413-435.
- 20 T. VANDER BEKEN en D. VANHAELEMEESCH, "Electronic monitoring: convicts' experiences in Belgium" in M. COOLS, B. DE RUYVER, M. EASTON, L. PAUWELS, P. PONSAERS, G. VANDE WALLE, T. VANDER BEKEN, F. VANDER LAENEN, A. VERHAGE, G. VERMEULEN en G. VYNCKIER (eds.), *Social conflicts, citizens and policing*, 6, Antwerp-Apeldoorn-Portland, Maklu Publishers, 2012, 79-98; D. VANHAELEMEESCH, *De beleving van het elektronisch toezicht in vergelijking met de gevangenisstraf*, Den Haag, Boom Lemma, 2015.
- 21 J. MASON, *Qualitative researching*, 2, London, Sage Publications, 2003, 288 p.; K. BEYENS en H. TOURNEL, "Mijnwerkers of ontdekkingsreizigers? Het kwalitatieve interview" in T. DECORTE en D. ZAITCH (eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*, 2, Leuven, Acco, 2010, 200-232; K. GERSON en R. HOROWITZ, "Observation and interviewing: options and choices in qualitative research" in T. MAY (ed.), *Qualitative research in action*, London, Sage Publications, 2003, 199-224.; S.N. HESSE-BIBER en P. LEAVY, *The practice of qualitative research*, 2, Los Angeles, Sage Publications, 2011, 432 p.

Alle respondenten lieten zich positief uit over het dagelijkse leven in de woning waarbij voornamelijk melding werd gemaakt van de toegenomen zelfstandigheid die zich uit in het omzetten van de deprivatie van autonomie²² naar mogelijkheden in het maken van eigen keuzes in het dagelijkse leven (bijvoorbeeld over wanneer men eet, slaapt, bezoek ontvangt, ...). Het zelf beslissingen maken zonder steeds beroep te moeten doen op een penitentiair beambte of het steeds toestemming moeten vragen, wordt beschouwd als een duidelijk positief element.

"Ik moet niet meer vragen van mag ik nog eens dit of mag ik nog eens dat. Ik beslis het nu zelf, als ik zeg ik ga morgenavond naar daar, dan ga ik daar naartoe, naar die afspraak of dit of dat, vergeleken met de periode in het PLC daar moet je eerst een briefje schrijven en ja..."
- respondent 1

Ook in vergelijking met het genieten van halve vrijheid tijdens detentie, zorgt het verblijf in de re-entrywoning voor een duidelijke toename in het gevoel van zelfstandigheid. De vrijheid die het ET met zich meebrengt in de woning, zorgt voor een sterk verminderd gevoel van externe controle. Deze resultaten komen ook naar voor in eerdere studies rond de beleving van het ET na detentie.²³

"Stel dat je op halve vrijheid zit.. ja dat verschil is veel te groot ja. Het is allemaal van moeten he daar.. je moet dit, je moet dat.. je moet daar de structuur volgen. We hebben nu ook wel een structuur, we hebben onze enkelband.. maar het is niet meer bewaakt. Je bewaakt het zelf eigenlijk, het is wel een bewaakt huis, maar als je je zelf aan de regels houdt.. en aan uw uren, heb je van niemand last." - respondent 2

De zelfstandigheid in het maken van keuzes en beslissingen zorgt er ook voor dat bepaalde persoonlijke verantwoordelijkheden opnieuw naar de voorgrond treden, die het verschil met de periode in detentie zeer duidelijk maken. Deze verantwoordelijkheden resulteren tevens in een grotere vorm van zelfbeschikking in het vormgeven van het eigen (dagelijkse) leven.²⁴

"Dat stuk, dat je terug wat meer verantwoordelijkheid, die vrijheid, dat brengt verantwoordelijkheid mee [...]. Ook dat je terug over uw eigen geld kan beschikken, in de gevangenis heb je ook wel uw geld, maar je kan er niet aan" - respondent 1

Samenleven en privacy in de woning

Na een periode van gemeenschapsleven in het PLC gaven respondenten ook aan vooral opnieuw rust te vinden in de woning. Tijdens detentie ervaarden ze tevens een groot gebrek aan privacy, waardoor het voordeel van de woning – waarin ieder zijn eigen kamer heeft – naar voor geschoven wordt.

"[...] dat ik terug een beetje op mijn eigen kon zijn. Want in het PLC, met 60 mensen constant rond u.. dat is niet simpel" - respondent 1

Ondanks de mogelijkheid voor bewoners om zich terug te trekken in een privaat gedeelte van de woning, maakt het samenleven met andere bewoners een belangrijk element uit van de beleving. Bewoners geven aan goede afspraken te maken (bijvoorbeeld door middel van een beurtrol voor huishoudelijke taken) en rekening te houden met elkaar waardoor een goed georganiseerde dagelijkse structuur mogelijk wordt. Desalniettemin komen ook in de woning bepaalde problemen rond het samenwonen aan de oppervlakte. Ondanks de mogelijkheid die hen gegeven wordt om uit detentie te treden, hebben ze niet de mogelijkheid zelf keuzes te maken over met wie uiteindelijk zal samengewoond worden. De individuele (karakter)eigenschappen en storende of risicovolle gedragingen (bijvoorbeeld het nuttigen van alcohol terwijl dit niet toegestaan is) van personen maken het samenleven in de woning dan ook niet evident. Daarnaast wordt het onderhouden van private sociale relaties met personen buiten de woning ook niet steeds als even positief beschouwd, daar zij deze mensen in het huis moeten uitnodigen en deze bijgevolg ook verplicht kennis dienen te maken met de andere bewoners.

"Ho, het is zoeken. Je leeft met vier aparte karakters, alé, je komt juist alle vier uit de gevangenis en aan één kant probeert je zo een beetje de mentaliteit op te nemen van: ik ben een vrij mens, ik zit weer in de maatschappij, ik moet er iets mee doen. Maar aan de andere kant zit je nog een beetje met de mentaliteit dat je hebt van in de gevangenis: niet willen onderdoen voor elkaar, lelijk gezegd: "de grote man uithangen". Ho ja, het is een beetje de kunst van daarin een manier te vinden om overeen te komen met elkaar." - respondent 4

Daar tegenover staat natuurlijk dat alle (potentiële) bewoners van de woning op dit moment worden

22 G.M. SYKES, The society of captives: a study of a maximum security prison, Princeton, Princeton University Press, 1958, 157 p.; T. VANDER BEKEN en D. VANHALEMEESCH, "Electronic monitoring: convicts' experiences in Belgium" in M. COOLS, B. DE RUYVER, M. EASTON, L. PAUWELS, P. PONSAERS, G. VANDE WALLE, T. VANDER BEKEN, F. VANDER LAENEN, A. VERHAGE, G. VERMEULEN en G. VYNCKIER (eds.), Social conflicts, citizens and policing, 6, Antwerp-Apeldoorn-Portland, Maklu Publishers, 2012, 79-98; D. VANHALEMEESCH, De beleving van het elektronisch toezicht in vergelijking met de gevangenisstraf, Den Haag, Boom Lemma, 2015.

23 Zie voetnoten 19 en 20.

24 Zie voetnoot 16.

'gerekruteerd' in het PLC, waardoor de meeste personen die met elkaar zullen moeten samenwonen elkaar wel kennen. Deze vertrouwensband vormt een noodzakelijke voorwaarde aan een positieve ervaring van het verblijf in de woning. De mogelijkheid van het openstellen van de woning naar andere (en onbekende) gedetineerden wordt dan ook als mogelijke moeilijkheid vermeld.

Aanzienlijke verbetering van sociaal leven

Het sociaal leven werd op drie verschillende vlakken bevraagd, namelijk relaties, familie en vrienden/kennissen. Op de meeste van deze sociale levensdomeinen werden positieve ontwikkelingen waargenomen door de bewoners, ten opzichte van de eerdere periode in detentie. Centraal hierbij staat de mogelijkheid bezoek te ontvangen op elk moment van de dag. Zo bouwden bepaalde respondenten binnen de re-entrywoning een nieuwe liefdesrelatie op, wat als positief wordt ervaren daar het hebben van een partner als belangrijke steunfactor wordt gezien door de respondenten. Tevens krijgen de bewoners in de woning ook de mogelijkheid opnieuw de banden met hun familie te versterken (ze kunnen bijvoorbeeld op bezoek komen, eventueel overnachten, daarnaast kunnen de bewoners ook tijdens vrije uren bij familie/vrienden langs gaan).

"Alé ik vind dat wel heel positief dat ze daar erg los in zijn, omdat ze daar zeggen van: "als die mensen willen komen, laat ze maar komen". Je moet daar geen toelating voor vragen, als zij bellen om een keer langs te komen, awel dat ze dan langskomen." - respondent 4

Daarnaast werd gepolst naar de vriendenkring van de (ex-)bewoners. Diegenen die reeds een nieuwe vriendenkring hadden uitgebouwd, verklaarden dat dit vooral mogelijk was door de vrijheid die men krijgt tijdens een verblijf in de woning (en onder ET in het algemeen). Eén bewoner benadrukt het specifieke belang van de re-entrywoning, en met name van het zero tolerance beleid rond drugs en alcohol in de woning alsook de rustige omgeving van de woning (niet in een drukke stad waar het contact met de 'verkeerde' mensen sneller zou kunnen worden gefaciliteerd), voor het uitbouwen van een sociaal netwerk met 'nuchtere' mensen.

Deprivaties tijdens het verblijf in de re-entrywoning

Vrijtijdsbesteding tijdens ET als heikel punt

Hoewel de deprivatie van vrijheid dan wel opgeheven wordt door het niet langer verblijven in klassieke detentie, blijven bepaalde elementen van deze deprivatie toch aanwezig bij de beleving in de woning (vb. vrijetijdsbesteding).²⁵ De vrij te besteden momenten die mogelijk worden gemaakt door het opgelegde tijdsschema van het ET, blijken in de praktijk voor sommigen een illusie van vrije tijd te zijn. Enerzijds werden deze 'vrije uren' als positief ervaren, anderzijds werden deze ook dikwijls als beperkend ervaren aangezien men deze vaak niet kan invullen zoals men wil (bijvoorbeeld omdat de vrije tijd beperkt is in tijd, of de afstand tot vrijetijdsbesteding zoals sport te ver is).

"Vrije tijd is sowieso moeilijk. Omdat je met uw enkelband zit, je bent gebonden aan uw uren, dus wat betreft vrije tijd. Ik kan niets anders doen dan hier binnen zitten. Alé, het enige waar dat ik geraak is tot bij mijn kippen en tot aan mijn honden. Wat heb ik van vrije tijd dan.. Op woensdagavond ben ik weg tot 20 uur, en de vrijdagavond mag ik weg tot 22 uur. Ja, wat gebeurt er op woensdagavond, meestal gebruiken we die tijd voor rap nog het een en ander boodschappen te doen, je moet nog in die winkel zijn. Op vrijdagavond, ja we komen thuis van het werk en meestal gebeurt het op vrijdagavond dat we nog rap even naar mensen gaan die we kennen om nog een keer een goedendag te gaan zeggen omdat ik er anders geen tijd voor heb. Maar alé, enkelbanden en vrije tijd.. dat gaat niet samen" - respondent 4

De meeste respondenten stelden dan ook geen tijd te hebben voor een hobby. In dit geval vormt het afgelegen karakter van de woning een centraal probleem. De meeste bewoners hebben geen auto ter beschikking (enkel een fiets van de woning) en de woning ligt op enkele kilometers van veel nuttige plaatsen (vb. een supermarkt – waardoor men veel tijd verliest met naar de winkel te gaan). Ook zijn in de buurt van de woning weinig tot geen sportclubs of -faciliteiten aanwezig zijn. Het gebrek aan mogelijkheden om de vrije tijd naar eigen wens in te vullen, zorgt er dan weer voor dat het gevoel ontstaat dat het ET weinig zinvol ingevuld wordt. Dit gebrek aan tijd voor zinvolle vrijetijdsbesteding zorgt dan ook voor een beperking bij het uitbouwen van een nieuw sociaal netwerk met personen die geen detentieverleden hebben. Het belang van dergelijk netwerk mag niet onderschat worden als facilitator van de uiteindelijke re-integratie en bij het voorkomen van recidive.²⁶

"Maar het enige dat je ook nog nodig hebt, voor dat eigenlijk een beetje recht te houden, is eigenlijk ja een hobby en.. zo kan je ook een nieuwe vriendinkring

25 D. VANHAELMEESCH, De beleving van het elektronisch toezicht in vergelijking met de gevangenisstraf, Den Haag, Boom Lemma, 2015.

26 L.K. MINKE, "The effects of mixing offenders with non-offenders: findings from a Danish quasi experiment", Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention 2011, 80-99.

{uitbouwen}.. Want ik heb dat ook, daarom zit ik hier ook weer [respondent opnieuw in PLC], eigenlijk in een leeg gat gevallen achter de re-entry... door te weinig ja, eigenlijk iets te weinig nog kennissen en vrienden te hebben om op terug te kunnen vallen, dus ja." - respondent 3

Enkele voorwaarden tot een positieve beleving

Noodzakelijke en aangepaste hulpverlening

Alle participanten stelden zich zowel fysiek als mentaal beter te voelen in de woning dan tijdens detentie. Deze verbetering heeft te maken met verschillende zaken, zo vindt men opnieuw (gemoeds)rust in de woning, waarbij het onder ET gesteld zijn een belangrijke invloed heeft op het ontwikkelen van een zekere routine/structuur. Ondanks deze positieve ontwikkeling ontstaan nieuwe stressoren door de druk die ervaren wordt bij het in orde brengen van administratieve zaken (papierwerk, het zoeken naar een eigen woonst voor na het verblijf, ...). Eén van de specifieke elementen waar op ingezet wordt tijdens het verblijf in de woning, is dan ook de psychosociale begeleiding. Deze aangeboden begeleiding wordt door alle respondenten sterk benadrukt wanneer naar hun ervaringen gevraagd wordt. Bewoners kunnen beroep doen op de hulpverlener binnen de re-entrywoning (trajectbegeleider re-entrywoning) voor veel van deze administratieve elementen: het vinden van een woning, het in orde brengen van papierwerk, ondersteuning bij huishoudelijke taken en dergelijke. Tevens kan men er terecht voor een persoonlijk gesprek. De bewoners die gebruik maakten van deze begeleiding, waren zeer positief en vroegen voornamelijk hulp bij het in orde brengen van administratieve zaken (verzekeringen, verwerking van de post, ...).

"Ja, je hebt een bepaalde druk, ja, positieve druk, dat je moet zoeken naar een woning, [...] Ik ben wel beginnen zoeken in de re-entry en.. dat is ook niet gemakkelijk dus, ik vond dat ook wel positief, een beetje helpen zoeken, beetje uitleg over waar dat je moet op letten: de chauffage, .. de isolatie, de properheid en de oppervlakte en zo. Dus dat is ook wel een pluspunt dat ze een beetje helpen 'pushen.'" - respondent 3

"Ze helpt u met al uw papierwerk, met de papieren die ik heb moeten invullen voor de ziekteverzekering, hospitalisatieverzekering. [...] Dat is een heel groot stuk waar ze u mee helpen [...]. Het is een grote steun hoor. En ook gewoon als je met problemen zit die niets te maken hebben met woonst of familiaal of iets anders, kan je ook

aan haar eens vragen van hoe denkt zij daar over. Ik heb aan haar heel veel eigenlijk." - respondent 1

Wie geen gebruik maakte van de aangeboden begeleiding (bijvoorbeeld omdat men een partner had die hiermee kon helpen) is desondanks ook van mening dat dergelijke begeleiding een grote meerwaarde biedt aan het project. De trajectbegeleider ondersteunt de bewoners maar responsabiliseert hen ook in het kader van deze nieuw verworven vrijheden en verantwoordelijkheden.

"[...] Dat er daar wel een beetje een steunpilaar is, om te duwen naar wat dat je moet in orde brengen. Dat ze daar ook een beetje achter zaten. Als je gaat werken.. soms heb je niet veel zin om nog dingen in orde te brengen, dat er daar soms wel een keer een duwtje in de rug is om dat te doen." - respondent 3

Daarnaast kan de hulp tijdens het verblijf ook een belangrijke brugfunctie vervullen bij het uitwerken en ontdekken van de hulpvraag na het verblijf in de re-entrywoning.

Bouwen aan een (financiële toekomst) geeft hoop

De mogelijkheid in de woning te kunnen sparen, wordt gezien als een motivatie om door te zetten en draagt bij aan een succesvolle re-integratie. Door de mogelijkheid om een financiële reserve op te bouwen (omwille van de lage kosten in de woning), was men in staat op termijn zelfstandig een woonst te vinden en te houden. Het opnieuw zelfstandig kunnen leven, het leren beheren van centen en het beter kunnen communiceren wanneer er problemen zijn, zouden tevens positieve vaardigheden zijn die men leert tijdens het verblijf.

"Het is de ideale manier om op een rustige, constructieve manier geld te kunnen sparen, want je moet hier niet veel betalen. Alles is in de prijs inbegrepen." - respondent 2

Detentie in PLC als noodzakelijke voorbereiding voor verblijf re-entrywoning

Het re-entryproject steunt op een overstap van een halfopen gevangenis (in casu het Penitentiair Landbouwcentrum (PLC) in Ruiselede) naar de overgangswoning, waardoor geen instroom voorzien wordt rechtstreeks van een andere (gesloten) gevangenis.²⁷ Deze overstap wordt door alle respondenten als een positief element beschouwd, waarbij het verblijf in een halfopen inrichting zelfs als

27 PLC RUISELEDE, Draaiboek project re-entrywoning, 2017; B.K. PAYNE en R.R. GAINEY, "The electronic monitoring of offenders released from jail or prison: safety, control, and comparisons to the incarceration experience", The Prison Journal 2004, 413-435.

noodzakelijke voorbereiding kan bestempeld worden. Hierbij wordt de weg der geleidelijkheid²⁸ in acht genomen, men verblijft na een verblijf in een gesloten inrichting in een halfopen gevangenis, daarna kan men via beperkte detentie overgaan naar elektronisch toezicht in de woning. Beperkte detentie is in deze specifieke casus (re-entrywoning) geen noodzakelijke, maar wel een wenselijke tussenstap.

"[...] wij hadden al een beetje dat gevoel van vrijheid en van te kunnen gaan en staan waar dat je wil. Natuurlijk allemaal binnen die reglementering van die halfopen gevangenis, maar dat heeft wel enorm veel verschil uitgemaakt. [...] Het zou moeilijk zijn om iemand vanuit Brugge, rechtstreeks in de re-entrywoning te steken."
- respondent 4

De elementen die het specifieke regime in het PLC eigen maakt, vormen de belangrijkste redenen om de detentieperiode daar als goede voorbereiding voor een verblijf in de re-entrywoning te beschouwen. Vooreerst is er in het PLC meer vrijheid dan in een gesloten inrichting, wat zich onder meer uit in een minder hoge beveiliging dan bij een traditionele gevangenis en in de mogelijkheid tot vaak (buiten) werken. Ook wordt aangehaald dat in een kleinere halfopen gevangenis de gedetineerden elkaar beter kennen - alsook het personeel - en dat het daarom ook voor hen duidelijk is wat van hen verwacht wordt. Dit alles maakt dat de 'typische' gevangenismentaliteit en -cultuur in een halfopen inrichting met een specifiek regime minder aanwezig is, wat de overstap tevens vergemakkelijkt.

Ook het drug- en alcoholbeleid in het PLC, waarbij een drug- en medicatievrij leven op de voorgrond staat is belangrijk. Wanneer een gedetineerde in het PLC positief test op een drugtest, wordt men in principe terug naar een gesloten inrichting overgebracht. Het strikte verbod op alcohol en drugs in het PLC draagt ook bij tot een drugsvrije en meer stabiele instap in de woning.

"Ja, omdat het hier (PLC) drugvrij is. [...] want ik denk dat het van een gesloten gevangenis veel rapper en veel slechter.. veel sneller zou verkeerd lopen. Ma hier ben je gewend van binnen de lijntjes te lopen: van niet te gebruiken, niet te drinken, alles" - respondent 3

Bestaande link met voorbije detentie tevens een mogelijke bedreiging

Ondanks dat het verblijf in het PLC als noodzakelijke voorwaarde tot een goed en positief verblijf in de re-entrywoning werd beschouwd, wordt de blijvende link tussen het PLC en de re-entrywoning als weinig

positief ervaren door de meeste respondenten. Men geeft aan het vaak moeilijk te hebben met het feit dat de woning dicht bij het PLC ligt. De fysieke nabijheid zorgt ervoor dat men dikwijls opnieuw geconfronteerd wordt met het voorbije verblijf in het PLC (zo dient men er te passeren, bijvoorbeeld om naar het werk te gaan of om boodschappen te doen).

Daarnaast zijn ook de meubels in de persoonlijke kamers van de bewoners dezelfde als in de gevangenis. De participanten geven aan hierdoor het gevoel te hebben nog niet volledig afgescheiden te zijn van de gevangenis en men wordt er keer op keer opnieuw mee geconfronteerd.

"[...] de meubels die in onze kamer staan.. ik weet wel, dat is met de middelen die ze hebben, maar dat zijn exact dezelfde meubels die over heel België in elke cel staan. Dus dat is ook zo iets van ja.. je gaat dan buiten en opeens ben je dan weer geconfronteerd met .. met die kast en.. hetzelfde prikbord.. en dat bed" - respondent 2

Daarnaast komen ook regelmatig personeelsleden en soms ook gedetineerden van het PLC langs (bijvoorbeeld om het gras af te rijden), waardoor de herinnering aan de voorgaande detentie steeds blijft bestaan.

"Het enige dat natuurlijk wel een beetje lastig is.. soms word je 's ochtends wakker en zitten er daar gedetineerden in uw tuin om in uw tuin te werken." - respondent 4

Discussie en conclusie

Onderzoek naar de beleving van de gevangenisstraf ging reeds 60 jaar geleden van start. Sinds enkele decennia kan tevens een stijgende interesse voor alternatieve straffen en maatregelen (probatie, werkstraf, ET ...) worden waargenomen, waardoor belevingsonderzoek dat zich hierop focust ook op de voorgrond komt. Naast de grotere aandacht voor deze alternatieve straffen, ziet men ook een steeds grotere focus op de resocialisatie-/re-integratiegedachte. Diverse initiatieven liggen op tafel om de overstap naar de samenleving voor gedetineerden te vergemakkelijken en beter te organiseren. Hier gaat het dus enkel om nieuwe manieren van strafuitvoering, nieuwe componenten binnen bestaande straffen (de detentiehuizen van vzw De Huizen, de transitiehuizen van Minister Geens, de Nederlandse Exodushuizen en ook de re-entrywoning) en niet om afzonderlijke nieuwe sancties. De re-entrywoning is op dit moment het enige initiatief in België dat de focus legt op een betere en eenvoudiger re-integratie dat zich specifiek

28 V. SCHEIRS, "De strafuitvoeringsrechtbank aan het werk. Een etnografisch onderzoek naar haar interacties, beslissingsprocessen en -praktijken." Proefschrift ingediend met het oog op het behalen van de graad van Doctor in de Criminologische Wetenschappen, 2013, Brussel.

richt op personen zonder opvangmogelijkheden (die hierdoor de kans op elektronisch toezicht als strafuitvoeringsmodaliteit mislopen). Post-penitentiare thuisloosheid bij gedetineerden blijkt immers voor verschillende veroordeelden een harde realiteit.

Elke vorm van strafuitvoering brengt bepaalde *pains* en *gains* met zich mee. Tussen de beleving van traditionele straffen en de alternatieve straffen kunnen, naast een aantal verschillen, overeenkomsten worden vastgesteld. Deze bijdrage trachtte weer te geven welke pijnen en voordelen aanwezig waren tijdens het verblijf in de re-entrywoning in vergelijking met de voorafgaande detentie in het PLC.

De beleving van het verblijf in de re-entrywoning werd door alle respondenten als positief beoordeeld. Natuurlijk wordt deze beleving voor een groot deel gevormd door de (recente) overgang van een langdurige detentie (in het PLC) naar elektronisch toezicht (in de re-entrywoning). Omwille van deze vaststelling werd in de bijdrage dan ook voornamelijk gefocust op de specifieke beleving van de overgang van detentie naar een verblijf in de woning (en de elementen waarnaar teruggekoppeld wordt).

Een eerste belangrijke vaststelling is dat de deprivaties die men ervaarde binnen de gevangensmuren, inderdaad worden omgezet naar gunstige elementen tijdens het verblijf in de re-entrywoning. De vijf klassieke *pains* die door Sykes²⁹ werden beschreven, met name het verlies aan autonomie, vrijheid, goederen en diensten, heteroseksuele relaties en veiligheid, vallen met de overgang van de (halfopen) gevangenis naar de woning bijna weg. Natuurlijk zullen er steeds bepaalde elementen zijn die blijven meespelen tijdens het verblijf in de woning, zoals bijvoorbeeld de toegenomen, maar niet onvoorwaardelijke vrijheid (omwille van het strikte uurrooster van personen onder ET). Een dergelijke verandering, waarbij de *pains of imprisonment* getransformeerd worden tot positieve elementen van het ET, wordt ook waargenomen in andere studies die focussen op de algemene beleving van het ET³⁰ en meer specifiek in het onderzoek van Vanhaelemeesch³¹ waarbij de vergelijking wordt gemaakt met de detentiebeleving. Tijdens het verblijf in de re-entrywoning worden volgende voordelen

teruggelaten: meer vrijheid, privacy, meer verantwoordelijkheden, het herstel en/of versterken van een sociaal netwerk en het opnieuw hebben van een zekere dagelijkse routine en structuur in het leven en het achter zich laten van het vroegere/oude leven. Men ervaart eveneens een vlottere overgang naar de bredere (vrije) maatschappij.

Hierbij aansluitend kan ook worden vermeld dat drie *pains of freedom* zoals beschreven door Shammass³² in deze studie konden worden teruggevonden: verwarring, ambiguïteit en angst. Bij aanvang van het verblijf werd de overgang van detentie naar ET (vrijheid) door sommige bewoners als moeilijk ervaren aangezien plots opnieuw verschillende verantwoordelijkheden worden ontwikkeld en men opnieuw eigen keuzes moet maken. Hoewel deze ontwikkelingen enerzijds als positief worden ervaren, leiden deze tevens tot stress en angst. Daarenboven zijn er een aantal overeenkomsten wat de ervaren deprivaties of frustraties betreft. Zo kan de vrije tijd niet ingevuld worden hoe men dit zelf wil, waardoor ook regelmatig een onmogelijkheid ontstaat om weg te gaan na het werk met vrienden. De opgelegde grenzen van het ET en beperkte mogelijkheid tot (nuttige) vrijetijdsbesteding zorgen ook voor ontevredenheid. Dit probleem komt vooral naar de voorgrond door het afgelegen karakter van de woning. Met het voorstel tot het bouwen van de detentiehuisen, wil men aan dit probleem tegemoetkomen door in te zetten op nabijheid en integratie in de gemeenschap. Bewoners ervaren daarenboven stress, vooral wanneer zij na een langdurige detentie opnieuw moeten leren functioneren in de samenleving en hierbij druk ervaren om alles (administratief) in orde te brengen.

Verschuiven gelijkenissen kunnen teruggevonden worden tussen de beleving van het ET en van het verblijf in de re-entrywoning. Duidelijk is dat veel van deze elementen meer ET-gerelateerde belevingselementen zijn, dan dat ze eigen zouden zijn aan het verblijf in een overgangswoning. Maar ook met andere alternatieve vormen van strafuitvoering zoals de probatie en de werkstraf kunnen enkele belangrijke gelijkenissen tussen *pains* (gebrek aan tijd, gelinkt aan de vrijetijdsbesteding) en *gains* (stabiel leven, opnieuw aanwezig in het gezin/de familie, werk behouden) worden waargenomen.³³

29 G.M. SYKES, *The society of captives: a study of a maximum security prison*, Princeton, Princeton University Press, 1958, 157 p.

30 B.K. PAYNE en R.R. GAINEY, "The electronic monitoring of offenders released from jail or prison: safety, control, and comparisons to the incarceration experience", *The Prison Journal* 2004, 413-435; T. VANDER BEKEN en D. VANHAELEMEESCH, "Electronic monitoring: convicts' experiences in Belgium" in M. COOLS, B. DE RUYVER, M. EASTON, L. PAUWELS, P. PONSAERS, G. VANDE WALLE, T. VANDER BEKEN, F. VANDER LAENEN, A. VERHAGE, G. VERMEULEN en G. VYNCKIER (eds.), *Social conflicts, citizens and policing*, 6, Antwerp-Apeldoorn-Portland, Maklu Publishers, 2012, 79-98.

31 D. VANHAELEMEESCH, *De beleving van het elektronisch toezicht in vergelijking met de gevangenisstraf*, Den Haag, Boom Lemma, 2015.

32 V.L. SHAMMAS, "The pains of freedom: assessing the ambiguity of Scandinavian penal exceptionalism on Norway's Prison Island", *Punishment & Society* 2014, 104-123.

33 I. DURNESCU, "Pains of probation: Effective practice and human rights", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2011, 530-545.; M. VLAEMYNCK, J. DUCHÉNE, I. AERTSEN, J. GOETHALS, M. DANTINNE en K. LAUWAERT, *Straf werk. Hoe veroordeelden hun werkstraf beleven*, 2012. Katholieke Universiteit Leuven – Université de Liège – Federaal Wetenschapsbeleid.

De laatste en voor dit onderzoek meest interessante en vernieuwende bevindingen, betreffen de re-entrywoning-specifieke belevingselementen. Tijdens de interviews kwamen een aantal topics verschillende keren terug; nl. de mogelijkheid tot begeleiding en het bouwen aan een stabiele toekomst. Het financiële voordeel wordt door alle bewoners aangehaald als het centrale element bij de motivatie om in de woning te verblijven. Het feit dat men kan sparen wordt gezien als het belangrijkste voordeel aan de woning. Verder is het huis betaalbaar en is alles er reeds aanwezig, zodat men meteen een goede start kan nemen en geen verdere kosten heeft. De tweede *gain*, de specifieke begeleiding die men krijgt, heeft ook een belangrijke invloed. Men wordt ondersteund bij het in orde brengen van verschillende documenten en bij het aanvragen van bepaalde zaken (verzekeringen en dergelijke). Alsook is men zeer positief over het feit dat men zich niet hoeft te verplaatsen voor de begeleiding, maar deze tot bij hen komt en men hierdoor dus geen vrije uren verliest.

Daarnaast komen enkele minder positieve elementen aan bod, nl. de (bijna dagelijkse) confrontatie met het eigen detentieverleden en (de soms moeilijke) aspecten van het samenleven. Hoewel het samenleven met medegedetineerden over het algemeen als positief wordt ervaren, stellen de (ex-)bewoners toch enkele problemen te ondervinden. Allereerst hebben bewoners het moeilijk wanneer bepaalde medebewoners risicovol gedrag stellen (drinken van alcohol terwijl dit niet mag). Daarnaast ondervinden ze ook problemen op relationeel vlak, bijvoorbeeld wanneer partners op bezoek komen en de andere bewoners ontmoeten. De confrontatie met het gevangenisverleden komt voort uit een aantal elementen, die ertoe bijdragen dat respondenten deze fase in hun leven minder makkelijk achter zich kunnen laten. Zo ligt het PLC dicht bij de re-entrywoning, wat voor een letterlijke confrontatie met de penitentiaire inrichting kan zorgen. Verder zorgen ook de meubels op de kamers en de aanwezigheid van andere gedetineerden die wel nog in het PLC verblijven voor een ongewenste link met de gevangenis. Verder kan – naast deze re-entrywoning-specifieke belevingselementen – nog een belangrijke bedenking

gemaakt worden over de veralgemeenbaarheid van dit initiatief. Alle bevroagde (ex-)bewoners waren tijdens dit onderzoek van mening dat de overstap naar de woning makkelijker gemaakt werd door een eerder verblijf in een halfopen detentieregime (i.c. PLC Ruislede). De haalbaarheid van een gelijkaardig initiatief vanuit een gesloten gevangenis wordt daarom door sommigen zelfs in twijfel getrokken. De overstap naar het bewonen van de re-entrywoning onder ET wordt vergemakkelijkt aangezien reeds kennis werd gemaakt met een 'losser' detentieregime waarbij ook reeds in bepaalde mate zelfstandigheid en verantwoordelijkheid werden verwacht in een context van samenleven met andere gedetineerden. Verder steunt het bestaande re-entryproject ook duidelijk op dezelfde basispijlers die bewoners reeds kenden van in het PLC Ruislede. Al deze elementen zorgen voor een meer toegankelijke en 'gefaseerde' overstap. Desalniettemin is het ook niet zo dat alle gedetineerden die in het PLC Ruislede verblijven automatisch toegang krijgen tot de re-entrywoning wanneer ze in aanmerkingen zouden komen voor ET. Deze toelating wordt steeds voorafgegaan door een vijfhoeksoverleg tussen de betrokken partners om de individuele casus en de mogelijke impact op het verblijf van anderen in de woning te beoordelen. Dus hoewel het voorafgaand detentieregime de overgang kan vergemakkelijken, lijkt het bestaan van een goede samenwerking tussen alle lokale en betrokken partners (gevangenisdirectie, PSD en de verschillende betrokken trajectbegeleiders vanuit justitieel welzijnswerk, CAW en deze betrokken bij het verblijf in de woning) een nog belangrijkere en noodzakelijke voorwaarde om een gelijkaardig initiatief elders op te kunnen starten.

De resultaten van deze gevalstudie zijn slechts gebaseerd op een beperkt aantal interviews dus dienen met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. De geformuleerde besluiten zijn dan ook zeker niet veralgemeenbaar. Desalniettemin zijn de resultaten binnen deze studie zeker hoopgevend. Naast de traditionele *pains of imprisonment* die weggewerkt worden, lijken ook andere bijkomende voordelen aanwezig te zijn waardoor de beleving van het verblijf in de re-entrywoning overwegend als positief beschouwd wordt.

Een logistieke opleiding via werkplekieren in de gevangenis: een opportuniteit of een illusie?

Liesbeth Naessens¹

Er zijn reeds verschillende initiatieven rond werkplekieren in de Vlaamse gevangenissen. Met werkplekieren bedoelen we de formules om iemand op te leiden op de werkvloer zodat men de nodige competenties verwerft. Tot op heden werd de piste om een logistieke opleiding, zoals medewerker magazijnier, in dergelijke formule aan te bieden in de gevangenis echter niet wetenschappelijk geëxploreerd. In deze bijdrage gaan we na in hoeverre een logistieke opleiding een opportuniteit is voor de gevangenissen.

We starten de bijdrage met het belichten van het werkplekieren in de gevangenissen. We gaan na of het werk dat in de werkhuizen plaatsvindt, aanleunt bij arbeid uit de logistieke sector. We beargumenteren dat om dergelijk logistiek werk op te waarderen, het aanbieden van een logistieke opleiding, zoals een opleiding magazijnier, via werkplekieren een opportuniteit kan zijn, zowel voor de mensen in detentie als voor de gevangenis. Ten slotte staan we stil bij de randvoorwaarden die in ogenschouw moeten genomen worden indien men deze opleiding wil implementeren in de gevangenissen.

Werkplekieren in detentie

Onderwijs is voor mensen in de gevangenis een recht² en noodzakelijk gezien het gegeven dat velen onder hen laagopgeleid zijn. Het onderwijs in de gevangenissen wordt ingericht door de Centra voor Basiseducatie (CBE) en de Centra voor Volwassenenonderwijs (CVO). De Centra voor Basiseducatie zijn voornamelijk gericht op het aanleren en verbeteren van basiscompetenties die het functioneren en participeren in de samenleving kunnen verhogen. De Centra voor

Volwassenenonderwijs voorzien in het secundair volwassenenonderwijs en hoger beroepsopleiding. Op die wijze kunnen mensen in de gevangenis een studiebewijs halen, zich bijscholen, hun talenkennis vergroten of hun persoonlijke ontplooiing bevorderen. Concreet betekent dit dat naast een diversiteit aan cursussen (taal, informatica, ...) ook beroepsopleidingen worden aangeboden.

Op de website van Vlaams Ondersteuningscentrum voor het Volwassenenonderwijs (VOCVO) heeft men het opleidingsaanbod van de Vlaamse en Brusselse gevangenissen verzameld in een database (www.vocvo.be). Het overzicht biedt de mogelijkheid om de opleidingen te zien per studiegebied en per gevangenis. Het aanbod verschilt immers van gevangenis tot gevangenis, al naar gelang de eigenheid van de instelling.

Een arresthuis is bijvoorbeeld in tegenstelling tot een instelling voor strafuitvoering, omwille van het groot verloop van de populatie, minder geschikt voor langdurige opleidingen. Tevens spelen ook de noden van de doelgroep een rol, zoals bijvoorbeeld het aanwezig zijn van veel anderstaligen in de specifieke gevangenis. Deze gegevens spelen een rol in het ontwikkelen van een cursusaanbod.

Veel van de mensen in detentie kenmerken zich echter niet enkel door een lage scholingsgraad, vaak hebben ze reeds voor hun detentie een kwetsbare relatie met de arbeidsmarkt.³ Gevangenisarbeid heeft het potentieel om mensen positief te laten deelnemen aan zinvolle activiteiten in de gevangenis. Hierbij kan men ervaring opdoen, competenties, vaardigheden en een arbeidsattitude aanleren.

Toch zien we nog veel problemen als het gaat om zinvolle gevangenisarbeid. Ten eerste betreft het vaak

¹ Liesbeth Naessens is als lector en onderzoeker verbonden aan de opleiding sociaal werk van de Odisee hogeschool in Brussel. Zij is master sociaal werk en heeft praktijkervaring binnen het justitieel welzijnswerk. Zij werkt aan een doctoraatsonderzoek met betrekking tot sociale rechten van gedetineerden (UA).
² Art. 76 Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, B.S. 1 februari 2005.
³ A. Ramakers, J. Van Wilsem, P. Nieuwbeerta en A. Dirkzwager, "Down before they go in: A study on pre-prison labour market attachment", European Journal on Criminal Policy and Research 2015, 65-82.

werk dat zich beperkt tot handmatige en repetitieve activiteiten, wat het werk simpel en monotoon maakt.⁴ Hierdoor sluit veel werk dat in de gevangenis uitgevoerd wordt niet aan bij de arbeidsmarkt buiten de gevangenis muren. Er moet dus een betere aansluiting zijn tussen enerzijds de jobs die binnen in de gevangenis gebeuren en anderzijds skills en jobmogelijkheden buiten de gevangenis.⁵ Ten tweede wordt het werk dat mensen in de gevangenis doen bijzonder weinig gevalideerd. Zelfs indien mensen jarenlang werken in de gevangenis, kan men omwille van het gebrek aan certificatie niet aantonen (enkele good practices niet in rekening genomen) dat men een bepaalde ervaring heeft opgedaan, dat men over een werkhouding beschikt, dat men kan samenwerken, ... Dergelijke kwalificaties zouden kunnen helpen om een job te verkrijgen na hun vrijstelling. Ten slotte worden werkplekken in de gevangenis, zoals de keuken, schoonmaak, groendienst of technische dienst, nog weinig gebruikt als leeromgeving⁶, dit ondanks het feit dat elke gevangenis deze werkplekken heeft. Het zijn de ideale plaatsen waar gedetineerden verworven kennis en vaardigheden aan de praktijk kunnen toetsen. Indien er een sterke link is tussen werk en opleiding in de gevangenis, kunnen mensen de theoretische kennis uit de klas in de praktijk omzetten in de werkplaatsen van de gevangenis.⁷ Het creëren of gebruiken van de werkvloer in de gevangenis biedt dus mogelijkheden om die praktijk als stage of vorm van werkplekleren in te schrijven. Tevens biedt het een antwoord op de concurrentie die er nu vaak is tussen werk en opleiding. Veel mensen in de gevangenis kiezen ervoor te werken in plaats van een opleiding te volgen omdat ze anders inkomensverlies hebben.⁸ Het is immers zo dat de vergoeding die mensen ontvangen voor het volgen van een opleiding in de gevangenis algemeen genomen een stuk lager ligt dan wat ze kunnen verdienen door te werken. Het werkplekleren kan hier een oplossing voor zijn omdat op die wijze het inkomensverlies beperkt wordt.

Verscheidende projecten in Vlaanderen richtten zich al op werkplekleren in de gevangenis of gingen aan de slag met competenties van mensen tewerkgesteld in de werkhuizen. Een eerste waardevol initiatief vinden we in Leuven-Centraal waarbij men inzet op het competentiegericht werken in de werkhuizen. In dit project worden mensen in de werkhuizen

opgevolgd op vlak van hun competenties. Op deze manier probeert men hen te coachen in het uitoefenen van het werk en tevens het werk in de werkhuizen te valideren. Mensen krijgen dan na verloop van tijd een ervaringspas waarin wordt opgesteld welke competenties ze beheersen. Daarnaast zijn de beroepsopleidingen die in de gevangenis aangeboden worden bijzonder waardevol. Het is niet evident om deze in te richten omwille van bijvoorbeeld de infrastructuur van de gevangenis, maar ook het grote verloop in de gevangenis zorgt ervoor dat slechts een kleine groep mensen een beroepsopleiding kunnen afmaken. Daarnaast probeert men waar mogelijk een opleiding te koppelen aan het werk dat verricht wordt in de gevangenis. Voorbeelden hiervan vinden we vaak bij mensen die in de keuken van de gevangenis werken en die een opleiding keukenhulp of grootkeukenmedewerker volgen. Gelijkaardige initiatieven zien we bij de opleidingen elektriciteit of bijvoorbeeld groenonderhoud of professionele schoonmaak. Men creëerde of gebruikte in deze voorbeelden een 'werkvloer' in de gevangenis. Dergelijke koppeling van werken en een opleiding is inspirerend omdat zo de kloof tussen werken binnen en buiten kleiner wordt, mensen op die manier concrete skills en competenties aanleren en niet in het minst omdat het een manier is om het werk in de gevangenis te valideren.

Er wordt dus al geëxperimenteerd met werkplekleren in de Vlaamse gevangenis. Dit gebeurde echter tot op heden niet op vlak van logistieke opleidingen zoals bijvoorbeeld een opleiding tot magazijnier. Dit is eerder verrassend aangezien de gevangenis grote instituten zijn waarbij vermoedelijk nogal wat logistieke taken opgenomen worden.

Logistieke arbeid in detentie?

Een cruciale vraag is of het werk in de gevangenis aansluit bij wat er gebeurt binnen de logistieke sector. In een logistiek proces zijn er verschillende functies die ingevuld worden (o.a. sorteerder, heftruckchauffeur, dispatcher, koerier, e.d.). Gezien de beslotenheid van de gevangeniscontext richten wij ons in dit project op wat er in de gevangenis zelf mogelijk is. Concreet betekent dit dat we voor dit onderzoek vertrokken zijn vanuit het werk dat gebeurt in de werkhuizen

4 E. Maes, Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf: 200 jaar Belgisch gevangeniswezen, *Antwerpen, Maklu, 2009*; A. Cherney en R. Fitzgerald, "Finding and keeping a job: The value and meaning of employment for parolees", *International journal of offender therapy and comparative criminology* 2016, 21-37; H. De Vos, "Normalisering van werken of werken aan normalisering? Gevangenisarbeid in België en Noorwegen", *Fatik* 2016, afl. 150, 21-29; B. Western, J.R. Kling en D.F. Weiman, "The labor market consequences of incarceration", *Crime & Delinquency* 2001, 410-427.

5 G. Hunter en I. Boyce, "Preparing for employment: prisoners' experience of participating in a prison training programme", *The Howard Journal of Crime and Justice* 2009, 117-131.

6 Webros, *FOD Justitie en Spermalie*. Muren worden deuren. Praktijkhandboek voor een geïntegreerd leertraject, 2015, https://www.esf-agentschap.be/sites/default/files/attachments/products/praktijkhandboek_muren_worden_deuren_2015.03.31.pdf.

7 J. Hawley, I. Murphy en M. Souto-Otero, *Prison education and training in Europe: Current State of play and challenges*, Birmingham, GHK, 2013.

8 *Ibid.*

van de gevangenis van Leuven-Centraal. Een aantal functies die daar verricht worden, leunen dicht aan bij logistieke jobs. Voorbeelden hiervan zijn het bijhouden van de (beperkte) stock en de controle van het inkomende materiaal. Afhankelijk van het werkhuis wordt dit werk momenteel opgenomen door beambten of gedetineerden. Het is echter wel zo dat de finale uitgaande contacten, bijvoorbeeld wat betreft bestellingen, steeds door de beambten gebeuren. Naast de werkhuisen zijn er ook op andere plaatsen in de gevangenis magazijnen waar er sprake is van voorraadbeheer: de keuken, de huisdiensten (bad), de wasserij, het voedingsmagazijn, het onderhoudsmagazijn, de schrijnwerkerij, ... Op al die plaatsen in de gevangenis is er een bepaalde stock aanwezig die bijgehouden wordt en zijn er in- en uitgaande producten wat dus logistieke taken behelst. Het zichtbaar maken van die logistieke taken en bijgevolg opwaarderen biedt potentieel zowel voor de mensen in de gevangenis als voor de beambten.

Welke opleiding is relevant?

Indien we ervan uitgaan dat er logistieke taken gebeuren in de gevangenis dienen we na te gaan welke logistieke opleiding relevant kan zijn binnen een gevangeniscontext. We focussen voor de opleiding op het aanbod van de Centra voor Volwassenonderwijs gezien zij een belangrijke partner zijn in het cursusaanbod in de gevangenis. De Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling (VDAB) biedt buiten de muren verschillende logistieke opleidingen aan, maar binnen de gevangenis heeft de VDAB enkel een aanbod van arbeidstrajectbepaling en -begeleiding. In het volwassenenonderwijs in het studiegebied logistiek en verkoop voorzien de Centra voor Volwassenenonderwijs volgende opleidingen die haalbaar lijken in een gevangeniscontext: contactcentermedewerker, magazijnmedewerker en transport/logistiek medewerker. De opleiding contactcentermedewerker houdt 440 lestijden in, waarin onder meer klaviervaardigheden, Nederlandstalige communicatie en stembeheersingstechnieken aan bod komen.⁹ In de gevangenis van Beveren zijn reeds een aantal gedetineerden tewerkgesteld in een callcenter. De externe opdrachtgever gaf aan deze gedetineerden een korte opleiding voor ze aan de slag konden. Het project werd positief geëvalueerd en zou uitbreiding naar andere gevangenis krijgen.¹⁰ Een gecertificeerde opleiding tot contactcentermedewerker voorzien in de betrokken gevangenis kan een meerwaarde betekenen. De

opdrachtgever heeft dan beter opgeleid personeel en het werk kan als werkplekieren ingeschakeld worden waardoor het op het einde van de opleiding gevalideerd wordt met een diploma voor de gedetineerde.

De opleiding transport/logistiek medewerker omvat 940 lestijden.¹¹ Uit het leerplan blijkt dat er vrij veel modules zijn die dienen afgewerkt te worden waardoor de lat hoog ligt. De modules betreffende communicatie sluiten aan bij het aanbod dat er in vele gevangenis al is op vlak van talen. Het zou dan een verder verdiepen van de reeds opgedane kennis in eerdere taalcurricula betekenen. Andere modules zoals bijvoorbeeld weg-, spoor- en luchtvervoer of douane, btw en accijnzen zijn erg gespecialiseerd. De opleiding transport- en logistiek medewerker leidt tot een certificaat; in combinatie met de opleiding 'Aanvullende algemene vorming' geeft het recht op een diploma secundair onderwijs. De mensen die uitstromen uit deze gespecialiseerde opleiding worden tewerkgesteld in onder meer de sectoren van lucht- en zeevervoer. Dit zijn echter sectoren waar vaak een blanco strafregister gevraagd wordt, wat de kansen van tewerkstelling voor mensen met een detentieverleden sterk vermindert. Omwille van de duur van de opleiding, het gespecialiseerde karakter, het niveau van de opleiding en de mogelijke beperkingen bij tewerkstelling is het realiseren van deze opleiding binnen een gevangeniscontext momenteel weinig zinvol.

De opleiding tot magazijnmedewerker omvat 120 lestijden waarvan 60 uur theorie en 60 uur werkplekieren. Het betreft met andere woorden een vrij korte en concrete opleiding. De opleiding is afgeleid van de erkende beroepskwalificatie en is ingeschaald op niveau 2 van de Vlaamse kwalificatiestructuur.¹² De opleiding wordt bekrachtigd met het certificaat magazijnmedewerker. De algemene doelstellingen van deze opleiding zijn dat de cursist specifieke werkzaamheden leert te verrichten met betrekking tot goederenbehandeling. Hij leert kwaliteitsprocedures, hygiëne- en veiligheidsvoorschriften en leveringstermijnen naleven teneinde de ontvangst, de opslag, het voorraadbeheer, de voorbereiding van bestellingen en de verzending van goederen, producten, grondstoffen, ... te garanderen. In de opleiding is het behalen van een attest voor het rijden met een heftruck niet voorzien. Gezien de realiteit van de gevangenis lijkt het aanbieden van een opleiding medewerker magazijnier een opportuniteit te zijn. Het is een korte opleiding wat

9 Leerplan opleiding Contactcentermedewerker, studiegebied handel, 2014.

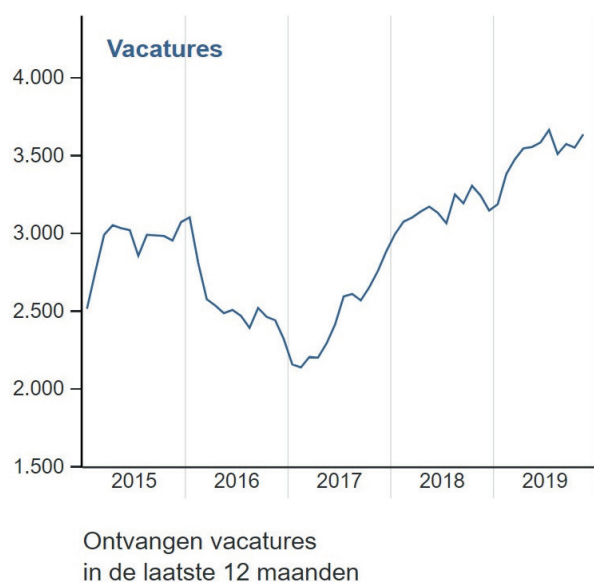
10 <https://www.koengeens.be/news/2018/08/02/groen-licht-om-gevangenen-te-laten-werken-voor-callcenters>.

11 Leerplan opleiding Transport- en logistiek medewerker, studiegebied handel, 2013.

12 Leerplan opleiding Magazijnmedewerker, studiegebied handel, 2014.

betekent dat deze volledig in detentie kan afgerond worden en het leunt aan bij een aantal logistieke taken die in de gevangenis gebeuren.

Indien we kijken naar de tewerkstellingsmogelijkheden voor deze profielen op de arbeidsmarkt, dan stellen we vast dat er nood is aan mensen met dergelijk profiel. De spanningsindicator meet de krapte op de arbeidsmarkt, het geeft de verhouding weer tussen het aantal werkzoekenden en het aantal beschikbare vacatures. De evolutie van de spanningsindicator voor medewerker magazijnier toont aan dat de arbeidsmarkt voor dit beroep de afgelopen jaren krappere werd.¹³ De gegevens van de VDAB betreffende de openstaande vacatures tonen aan dat er in de periode van maart 2018 tot feb 2019 3.380 vacatures werden ontvangen voor medewerker magazijnier.¹⁴ De laatste jaren zien we ook opnieuw een stijging in de vacatures voor magazijnmedewerkers in Vlaanderen. Onderstaande grafiek toont die evolutie van de afgelopen jaren.¹⁵

Met deze kennis gingen we vervolgens het werkveld bevragen, concreet gaat het om de actoren die actief zijn in Leuven-Centraal. In wat volgt staan we eerst stil bij de methodologie van het onderzoek om vervolgens de randvoorwaarden voor het implementeren van dergelijke logistieke opleiding te bespreken.

Methodologie

We toetsen bij werkveldpartners af in hoeverre het mogelijk is om dergelijke opleiding te voorzien in de gevangenis van Leuven-Centraal. We interviewden

hiervoor verschillende stakeholders omtrent hun visie met betrekking tot het organiseren van dergelijke logistieke opleiding. In totaal werden 11 respondenten bevestigd: Cellmade, onderwijscoördinator, Groep Intro, basiseducatie, beambten uit de werkhuizen, GTB, VDAB en gevangenisdirectie. Het betreft allen respondenten die in de concrete gevangeniscontext of in het werkveld actief zijn. Alle respondenten werden gevraagd of ze bereid waren om geïnterviewd te worden voor dit onderzoek, waarbij ze tevens toelichting kregen over het opzet van het onderzoek. We hanteerden een semi-gestructureerde vragenlijst. In het opstellen van de vragen hielden we rekening met bevindingen uit gelijkaardige projecten waarin geëxperimenteerd wordt met werkplekleren. De bevindingen uit andere lokale initiatieven geven reeds belangrijke indicaties voor de randvoorwaarden die in ogenschouw genomen moeten worden bij het implementeren van een logistieke opleiding. De ervaringen en moeilijkheden uit andere projecten vormden naast de wenselijkheid voor dergelijke opleiding in de Leuvense context de leidraad voor de gesprekken. De vragen betroffen zaken zoals de screening van de kandidaten, de begeleiding op de werkvloer, hoe loonverlies van mensen beperken, hoe continuïteit garanderen na detentie, ... De gesprekken vonden plaats in de periode december 2018-februari 2019. Elk gesprek werd woordelijk uitgeschreven en ter nazicht opnieuw voorgelegd aan de betrokken respondent. In wat volgt belichten we de voornaamste bevindingen.

Resultaten

We geven eerst de zinvolheid van dergelijke opleiding weer om vervolgens dieper in te zoomen op de randvoorwaarden om tot implementatie te komen.

Zinvol?

We bevroegen alle respondenten over de mate waarin ze dergelijke opleiding zinvol vinden voor de doelgroep gedetineerden. Het gegeven dat de opleiding in de gevangenis kan gefinaliseerd worden wordt als positief ervaren. Verschillende respondenten hebben weinig vertrouwen in opleidingen die achteraf moeten afgemaakt worden, eenmaal mensen vrij zijn. Mensen zouden daartoe minder gemotiveerd zijn. Het feit dat mensen met deze opleiding meteen aan de slag kunnen, maakt het volgens verschillende respondenten waardevol. Het ontbreken van een module tot het behalen van een attest voor het besturen van een heftruck wordt door sommigen als een tekort gezien, door anderen als een geluk gezien

¹³ Ibid.

¹⁴ <https://www.vdab.be/trendsdoc/beroepen/index.html?brp=TB1810>.

¹⁵ <https://www.vdab.be/mlb/ontwikkelingsplan/beroepenDetail/N110301-1>.

de beperkingen hieromtrent in de gevangeniscontext.

Tevens twijfelen sommige respondenten aan de toekomstgerichtheid van de opleiding. Is dergelijke opleiding zinvol in een sector die volop geautomatiseerd wordt, vragen sommige respondenten zich af.

Daartegenover staat dat de respondenten van de VDAB aangeven dat er veel vraag is naar dergelijke profielen op de arbeidsmarkt. Cursisten die de opleiding in het opleidingscentrum van de VDAB volgden, vinden na het beëindigen van de opleiding meteen werk. De respondenten van de VDAB stellen dat er wel degelijk een krapte is op de arbeidsmarkt. Veel van de vacatures zijn tevens niet altijd zichtbaar omdat er vaak via interim arbeid gewerkt wordt in deze sector.

Randvoorwaarden voor implementatie

In de bevraging van de stakeholders focusten we op de randvoorwaarden die vervuld moeten zijn voordat een opleiding kan geïmplementeerd worden. We staan hier stil bij de screening van potentiële kandidaten, de begeleiding op de werkvloer, de evaluatie van de opleiding en het aantal cursisten. Ten slotte belichten we de nood aan het creëren van een draagvlak voor deze opleiding en de nood aan intensieve samenwerking die dergelijke initiatieven met zich meebrengen.

De screening en een vooropleiding

Uit andere projecten werd reeds het belang aangehaald van een goede screening van potentiële kandidaten. Ook voor deze opleiding geven de respondenten aan dat screening essentieel is om geen valse verwachtingen te creëren bij kandidaten, werkveld en opleidingsverstrekkers.

We bevroegen de stakeholders over welke vaardigheden potentiële kandidaten moeten beschikken. Hierbij kwam naar voor dat de gedetineerden moeten gescreend worden op hun kennis met betrekking tot basisvaardigheden zoals rekenen en schrijven. Ook het nagaan van de ervaring in dergelijke job is van belang. Mensen die dergelijke job al uitvoeren in detentie of mensen die voor detentie een logistieke functie uitvoerden, kunnen voorrang krijgen. Bij attitudes is het belangrijk om te peilen naar motivatie en betrouwbaarheid. Daarbij moet ook bevestigd worden of mensen wel effectief in die sector willen tewerkgesteld worden. Ten slotte is

ook het fysieke aspect van belang: zijn mensen fysiek in staat om bijvoorbeeld een vrachtwagen te helpen lossen.

De aanwezige professionals moeten betrokken worden bij de screening, zo geeft men aan. Dit betreft dan de PSD, JWW en de beambten van de werkhuizen, omdat zij zicht hebben op de competenties van mensen en een correcte inschatting kunnen maken of iemand geschikt is om te functioneren in het normaal economisch circuit. Het bepalen van deze instapcriteria dient te gebeuren in overleg met de leidinggevenden en de werkvloer van de gevangenis. De criteria moeten afgetoetst worden in een gesprek met de potentiële cursist.

Zoals we reeds stelden moeten testen voorzien worden om de taal- en rekenvaardigheden te testen. Bij de beroepsopleiding logistiek medewerker die door de VDAB wordt aangeboden in het opleidingscentrum buiten de gevangenis, hanteert men een intake-test waarbij mensen vragen krijgen met betrekking tot veiligheid, nauwkeurigheid, rekenvaardigheden, begrijpen van instructies (taalvaardigheden), ... Voor het project *Muren worden Deuren*¹⁶ werden verschillende testen ontwikkeld op vlak van spelling, een test begrijpend lezen en een test wiskunde. Deze documenten zijn terug te vinden in het werkboek van dat project (p. 75-85).

De respondenten van de VDAB geven aan dat veel van de mensen die instromen in deze opleiding vaardigheden missen op vlak van rekenen, taal en computervaardigheden. Het valt te verwachten dat dit probleem zich ook zal stellen bij de doelgroep in detentie. In het opleidingscentrum van de VDAB wordt met een voortraject NT2¹⁷ gewerkt. Dergelijk aanbod zal ook in de gevangenis moeten georganiseerd worden, dit in samenspraak met het Centrum voor Basiseducatie. In de opleiding bouw in Leuven-Centraal wordt momenteel reeds een gelijkaardige aanvullende opleiding omtrent basisvaardigheden rekenen en lezen aangeboden.

De begeleiding op de werkvloer

De begeleiding van de gedetineerde op de werkvloer is erg belangrijk in het werkplekleren, zeker voor deze doelgroep, zo stellen de respondenten. Begeleiding op vlak van vaardigheden, kennis en attitude is erg belangrijk binnen een gevangeniscontext.

Uit andere projecten kwam naar voor dat de rol van beambte moeilijk verzoenbaar is met de rol van

¹⁶ Webros, FOD Justitie en Spermalie. Muren worden deuren. Praktijkhandboek voor een geïntegreerd leertraject, 2015, https://www.esf-agentschap.be/sites/default/files/attachments/products/praktijkhandboek_muren_worden_deuren_2015.03.31.pdf.
¹⁷ NT2 = Nederlands als tweede taal.

begeleider. Beambten zouden vooral bezig zijn met hun veiligheidsfunctie en met het opvolgen van deadlines bij het uitvoeren van een bepaalde opdracht in de werkhuizen. De meningen over wie het best de gedetineerde opvolgt tijdens het werkplekklaren zijn verdeeld onder de respondenten. Sommigen pleiten ervoor om dit volledig bij de beambten te leggen. De aanwezige expertise bij de beambten op de werkvloer wordt algemeen als erg waardevol aanzien. Zij kennen de gedetineerde door het dagelijks samen werken. Hierdoor hebben zij een goed zicht op de reeds verworven of nog afwezige competenties, attitudes en vaardigheden. De bevroegde beambten geven tevens aan dat begeleiding reeds in hun takenpakket zit. Toch geven meerdere respondenten aan dat de begeleiding beter door een externe begeleider wordt opgenomen. Dergelijke begeleiding zou immers een verzwaaring betekenen voor het werk van de beambten. Tevens, zo haalt men aan, zijn de beambten op de werkvloer niet opgeleid om deze taken op zich te nemen. Bovendien moet de lesgever van de theoretische modules ook zicht hebben op wat er zich in de praktijkmodules voordoet, zo geven verschillende respondenten aan. De lesgever moet om die reden volgens hen sowieso ingeschakeld worden bij het werkplekklaren.

De materiële vereisten

De minimale materiële vereisten voor deze opleiding worden beschreven in het leerplan. Hierbij stelt men dat men moet beschikken over lokalen die beantwoorden aan de reglementaire eisen op het vlak van veiligheid, gezondheid, ergonomie en milieu. Maar daarnaast moet er ook specifiek materiaal aanwezig zijn zoals een toestel om goederen of producten te omwikkelen, verpakkingen met verschillende afmetingen, een handscanner en PC, een transpallet en paletten.

In de werkplaatsen is meestal al heel wat van dat materiaal aanwezig. Er moet nagegaan worden of alles aanwezig is. Indien dit niet het geval is, vraagt dit een bijkomende investering voor de gevangenis. Daarnaast moet bekeken worden of bijvoorbeeld de aanwezige computers, die door de beambten gebruikt worden om de bestellingen en stock bij te houden, ook toegankelijk kunnen zijn voor de gedetineerden. Dit laatste wordt door de meeste respondenten als een heikel of zelfs als een onmogelijk punt gezien. Er is immers momenteel geen mogelijkheid dat mensen in detentie toegang tot PC's krijgen die contact met de buitenwereld toelaten. Dit impliceert dat een beambte dit steeds dient op te nemen.

Beperkt aantal cursisten en uren logistiek werk

Een aantal respondenten maakt zich zorgen

over het aantal cursisten dat kan deelnemen aan dergelijke opleiding. Men betwijfelt dat er voldoende stageplaatsen voorhanden zijn binnen de gevangenis. Om een cursus in te richten moeten er immers voldoende cursisten deel kunnen nemen. Meestal wordt een minimum van 10 gedetineerden verwacht om de cursus te kunnen inrichten. Tevens vraagt men zich af of er wel voldoende logistieke taken verricht worden in de gevangeniscontext. Dit wordt vooral ingegeven door het feit dat er in gevangnissen geen of bijna geen stock is omwille van de beperkt ruimte. De andere logistieke taken zoals bijvoorbeeld het controleren van inkomende stukken zouden tevens ook een erg klein deel van het werk in de werkplaatsen inhouden, zo stellen enkele respondenten.

Het creëren van een draagvlak en samenwerking in de gevangenis

De belangrijkste voorwaarde om dergelijke opleiding te implementeren is het creëren van een draagvlak. Dergelijk initiatief vraagt ondersteuning en investering van heel wat actoren. Indien niet alle actoren de meerwaarde van die opleiding inzien, dan heeft het weinig kans op slagen. Ten eerste moet de directie van de gevangenis en Cellmade, die verantwoordelijk is voor het organiseren van werk in de werkhuizen, het project steunen. Tevens moeten de onderwijsverstrekkers bereid zijn om dit aanbod te voorzien. Hoeveel cursisten moeten ze bereiken? Hebben ze hiervoor de kennis en expertise in huis? Indien dit niet het geval is, dan kan uitwisseling met regio's waar dit wel het geval is of met de VDAB opportuun zijn. De beambten op de werkvloer moeten van bij de start betrokken worden bij het uitwerken van dergelijke opleiding. Een opleiding voorzien in de werkplaatsen heeft immers het meeste impact op deze beambten. De beambten die concreet met de opleiding in aanmerking komen dienen extra toelichting te krijgen en moeten de kans krijgen om hun noden en bezorgdheden te uiten zodat hieraan kan tegemoetgekomen worden. Om weerstand te vermijden is het nodig om in te zetten op de begeleiding bij dit proces. Indien ook zij het voor hun job als een meerwaarde zien, dan stijgt de kans op succes. Ten slotte moeten ook de verschillende hulpverlenende actoren goed ingelicht worden, bv. PSD, JWW, opleidingsverstrekkers, VDAB, ... Zij zullen immers een belangrijke rol spelen in de toeleiding.

Continuïteit

Ten slotte staan we stil bij de mogelijkheid tot continuering na de opleiding. Het betreft een korte opleiding zonder de mogelijkheid tot het behalen van een attest voor het rijden met een heftruck. In de logistieke sector is dat echter een grote meerwaarde naar toekomstige tewerkstelling toe. In

veel werkhuizen beschikt men al over een heftruck en een stapelaar, maar enkel de beambte heeft de toelating om daarmee te rijden. Momenteel wordt een opleiding tot heftruckchauffeur enkel aangeboden in de gevangenis van Ruiselede. In individuele dossiers van gedetineerden waarbij men de reclassering concreet aan het uitwerken is, kan nagegaan worden of in de aanloop naar een invrijheidsstelling een transfer naar Ruiselede mogelijk is met het oog op het volgen van dergelijke opleiding. Een andere optie is dat er met het opleidingscentrum van de VDAB een samenwerkingsakkoord gesloten wordt waarbij gedetineerden dit attest in het opleidingscentrum behalen tijdens uitgaansvergunningen of penitentiair verlof.

Tot slot - discussie

De voornaamste insteek van dit project was om na te gaan hoe het werk dat momenteel gebeurt in de gevangenis kan gevalideerd worden. Er zijn reeds heel wat waardevolle initiatieven waar men dit probeert te doen. Tot op heden werd echter de mogelijkheid tot het implementeren van een logistieke opleiding niet geanalyseerd. Uit onze analyse blijkt dat een opleiding tot medewerker magazijnier zeker potentieel heeft in de gevangenis. Heel wat taken die nu reeds door de zogenaamde dienders verricht worden, stemt overeen met het werk van een magazijnier. Dit opwaarderen door er een opleiding aan te koppelen is een meerwaarde voor de toekomst van de gedetineerde. Tevens biedt het de opportuniteit om de huidige manier van werken in de gevangenis op logistiek vlak te optimaliseren. Daarin zit ongetwijfeld de winst voor de gevangenis en de beambten. Momenteel gebeuren dergelijke taken erg handmatig. Net door hieraan een opleiding te koppelen installeert men een optimalisatie van die systemen. Een vorm van optimalisatie of modernisering van deze processen zou een meerwaarde betekenen voor de gevangenis. Het potentieel voor de mensen in de gevangenis ligt in het valoriseren en professionaliseren van deze taken. Indien deze ingeschakeld worden als een stage binnen een logistieke opleiding, kan dit tevens een vermindering betekenen van de werklast voor de beambte in het werkhuis. Hij of zij staat dan voornamelijk in voor een securitycheck en kwaliteitscontrole.

Toch is het niet vanzelfsprekend om deze opleiding in te richten in de gevangenis. Enkele heikele punten kwamen duidelijk naar voor in de bevraging van de stakeholders. Ten eerste is er de begeleiding. Ons inziens moet de expertise van de beambten

gewaardeerd worden bij dergelijke projecten. Daarnaast dient een (externe) opleider ingeschakeld te worden om de stage op te volgen in samenspraak met de beambte. Van daaruit moet de lesgever vooral ondersteunend optreden naar de beambte en dient de begeleiding en opvolging in samenspraak tussen de beambte en de lesgever te gebeuren. Een bijkomende moeilijkheid die zich kan voordoen is dat de cursisten beter opgeleid zullen zijn dan de beambten, wat tot spanningen kan leiden. Ook dit is een belangrijke reden om beambten mee te betrekken in de opleiding. Een tweede spanning is het gebruik van computers met een internettoegang. In de opleiding is dit voorzien om bijvoorbeeld bestellingen te doen. Dit is vandaag onmogelijk in de gevangenis en is een beperking waar we momenteel niet om heen kunnen. De stagetaken die hieraan verbonden zijn kunnen, ons inziens, echter wel parallel opgenomen worden op een oefencomputer binnen de trainingscontext. Daarbij wordt dan rekening gehouden met de beperkingen van het gebruik van ICT in detentie alsook de beperkingen aan externe communicatie. Ten slotte werden vragen gesteld bij het aantal cursisten en de hoeveelheid aan logistieke taken die er mogelijk zijn binnen de gevangenis. Uit een analyse van het leerplan blijkt er zich voor het grootste deel van de stageactiviteiten geen probleem te stellen en kunnen de verschillende stageactiviteiten worden uitgevoerd. Het gaat daarbij om bijvoorbeeld in- en uitpakken, inspecteren op defecten, veiligheidsvoorschriften nalezen, een lijst van beschadigde producten en defect materiaal opmaken, werkzones reinigen en opruimen en ergonomie. Indien er getwijfeld wordt aan het aantal uren dat dit werk behelst per dag, dan kan de opleiding gespreid worden in de tijd waardoor er meer mogelijkheid is om zich op het praktijkgedeelte verder te ontwikkelen. Door de opleiding te spreiden in de tijd, worden meer leeransen gecreëerd. Dit biedt immers een oplossing aan het beperkt aantal uren dat de logistieke taken innemen in bijvoorbeeld de ateliers in de gevangenis.

Toch moet gezegd dat alle betrokken actoren bereid moeten zijn om dergelijk project te ondersteunen en hierin te investeren. Elk nieuw initiatief vraagt een zeker veranderingsproces en een intensieve samenwerking tussen verschillende actoren van justitie (beambten, directie) en de Vlaamse gemeenschap (bv. de opleidingsverstrekkers). Indien men de gevangenisarbeid wil opwaarderen en dit wil koppelen aan een opleiding, strekt het zeker tot aanbeveling om in de verschillende gevangenis na te gaan wat de mogelijkheden zijn om dergelijke opleiding via werkplekleren aan te bieden.

Fatik interviewt de nieuwe Centrale Toezichtsraad

An-Sofie Vanhouche* & Olivia Nederlandt**

In Fatik nummer 162 maakten Vanhouche en Nederlandt een overzicht van de hervorming van de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG) en de Commissies van Toezicht (CvT).¹ De nieuwe CvT's waren op het moment van de voorgaande publicatie nog niet gevormd. In oktober interviewde Fatik Marc Nève en Valerie Arickx, de nieuwe voorzitter en ondervoorzitter van de CTRG.

Op 25 juni 2019 deed de nieuwe CTRG een oproep voor kandidaten voor de nieuwe Commissies van Toezicht. Deze gemediatiseerde oproep bleek een groot succes. Maar liefst 1091 personen stelden zich kandidaat voor 567 plaatsen. Op 23 augustus maakte de CTRG bekend dat ze 460 leden en 25 secretarissen selecteerde op een totaal van maximum 528 leden en 33 secretarissen. Er werden 33 CvT's opgericht voor de 32 gevangenisinstellingen, de inrichting tot de bescherming van de maatschappij Paifve en de gesloten instelling van Tongeren², die opgedeeld worden naargelang de grootte van de gedetineerdenpopulatie: de *grote* CvT's tellen 18 leden (17)³, de *gemiddelde* CvT's tellen 15 leden (10)⁴ en de *kleine* CvT's tellen 12 leden (5)⁵. Op basis van de cijfers van 1 september 2019 zijn 14 CvT's maximaal bezet en 19 onvolledig bezet.

Intussen verwelkomde de CTRG deze nieuwe leden en stelde ze een deontologische code en strategisch meerjarenplan 2019-2024 op, die op haar website raadpleegbaar zijn (<http://www.ctrg.belgium.be>). Dit

plan laat toe een duidelijke visie en doelstellingen te formuleren. Deze doelstellingen worden jaarlijks omgezet in een actieplan. In haar missie benadrukt de CTRG een onafhankelijk en onpartijdig toezichts- en adviesorgaan te zijn. De CTRG beoogt de menselijke waardigheid van personen in detentie te garanderen en hun rechten te beschermen. Om deze doelstellingen te verwezenlijken, ontwikkelt de CTRG in de toekomst een effectieve methode voor toezichtsbezoeken en bemiddeling, en werkt ze aan een beklagrecht. Bovendien hoopt de CTRG op basis van gefundeerde adviezen en jaarverslagen kritische en constructieve samenwerkingen op te zetten met het Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen, met ministers en andere relevante actoren zoals rechterlijke instanties, de medische sector, de academische wereld en internationale controlemechanismen. Zo hoopt de CTRG preventief schendingen van rechten te vermijden. In de uitvoering van deze taken houdt de CTRG de volgende waarden voor ogen: onafhankelijkheid, onpartijdigheid, betrouwbaarheid, discretie, transparantie, coöperatieve samenwerking, vastberadenheid, geloofwaardigheid, waarderende en toegankelijke houding.

De samenstelling van de nieuwe CvT's en het nieuw strategisch plan bieden interessante gesprekstof: Wie zijn de personen die deze noodzakelijke aanpassingen gaan doorvoeren binnen het Belgische gevangeniswezen? Hoe staan zij in deze nieuwe job? Wat zijn hun prioriteiten en persoonlijke motivaties? Hoe ervaren zij de eerste maanden binnen deze

* An-Sofie Vanhouche is gastprofessor en onderzoekscoördinator Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.

** Olivia Nederlandt is onderzoeker FRS-FNRS, Université Saint-Louis Bruxelles.

1 A.-S. Vanhouche en O. Nederlandt, "Eindelijk een onafhankelijk en effectief toezicht op de Belgische gevangenisinstellingen? Een overzicht van de recente wetswijzigingen en discussies over het toezicht op de Belgische gevangenisinstellingen", Fatik 2019, afl. 162, 25-37.

Het tijdschrift Revue de droit et de criminologie de l'Université libre de Bruxelles heeft recent een dossier over toezicht op gevangenisinstellingen gepubliceerd, zie: vol. 2-2019 (over de toezichtorganen, zie O. Nederlandt en M. Lambert, « La réforme du Conseil central de surveillance pénitentiaire et des commissions de surveillance des prisons : entre attentes déçues et raisons d'espérer ? », Revue de droit et de criminologie de l'Université libre de Bruxelles, vol. 2, 2019, <http://e-legal.ulb.be/>).

2 Zie het recent gepubliceerd Koninklijk besluit van 17 augustus 2019 tot uitvoering van de bepalingen van de basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden inzake de bestemming van de gevangenisinstellingen en de plaatsing en de overplaatsing van de gedetineerden, B.S. 28 augustus 2019. Dit KB organiseert bijvoorbeeld één Brusselse gevangenisinstelling terwijl deze eengemaakte gevangenis twee commissies van toezicht telt (Vorst-Berkendael en Sint-Gillis). Er werd één CvT opgericht voor de gevangenisinstellingen van Wortel en Hoogstraten en één CvT voor de gevangenisinstellingen Huy en Marneffe.

3 De 17 CvT's met 18 leden zijn: Antwerpen, Beveren, Bergen, Brugge, Berkendael-Vorst, Sint-Gillis, Gent, Leuven-Centraal, Iltre, Andenne, Hasselt, Jamioulx, Lantin, Leuze-en-Hainaut, Marche-en-Famenne, Merksplas en Wortel-Hoogstraten.

4 De 10 CvT's met 15 leden zijn: Dendermonde, Leuven-Hulp, Nijvel, Oudenaarde, Doornik, Huy-Marneffe, Namen, Paifve, Saint-Hubert en Turnhout.

5 De 5 CvT's met 12 leden zijn: Mechelen, Arlon, Dinant, Ieper, Ruislede en Tongeren (nota: Mechelen is momenteel samengesteld uit 15 leden, maar wanneer drie mensen de CvT verlaten, zullen ze niet vervangen worden).

uitdagende en veranderende context? Om deze vragen te beantwoorden ging Fatik in gesprek met Marc Nève en Valerie Arickx.

Wie zijn de voorzitter en ondervoorzitter van de CTRG?

FATIK: Marc Nève, doorheen uw loopbaan voerde u reeds uiteenlopende functies uit gerelateerd aan het gevangeniswezen. Zo bent u sinds 1979 advocaat gespecialiseerd in het penitentiair recht, was u lid en vice-voorzitter van CPT tussen 1999 en 2011, was u lid van de CvT van Lantin tussen 2015 en 2018, was u voorzitter van advocaten zonder grenzen en bent u momenteel lid van het Observatoire International des Prisons in België. Hoe is uw interesse voor uw huidige job gegroeid?

NÈVE: Ik ben een veertigtal jaar advocaat geweest en was vooral actief in strafrecht en penitentiair recht. Ik ben ook betrokken geweest bij de werkzaamheden van het CPT gedurende een twaalftal jaar en het is in dezelfde omstandigheden dat ik later lid ben geworden van de CvT van Lantin. Naderhand, wanneer de nieuwe Centrale Raad werd opgericht, met een nieuw perspectief en in het kader van de nieuwe wet, vond ik het een interessante uitdaging om lid te worden. Het sluit aan bij hetgeen ik tot nu toe heb gedaan.

FATIK: Valerie Arickx, u werkte tien jaar als juriste. U voerde uiteenlopende taken uit zoals de juridische advisering voor het kabinet van de minister van Justitie, u bereidde wetsvoorstellen voor en hielp bij de opmaak van ministeriële circulaires, collectieve brieven en adviesverlening aan de gevangenisdirecties. U behandelde tevens klachten van gedetineerden gericht aan de penitentiaire administratie. Hoe is uw interesse in deze materie gegroeid?

ARICKX: Ja, ik heb meer dan tien jaar gewerkt als ambtenaar bij de Directie juridische ondersteuning van de penitentiaire administratie die (sinds een aantal jaar) afhangt van het Directoraat Wetgeving, Fundamentele Rechten en Vrijheden van de F.O.D. Justitie, een dienst die los staat van het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen. In mijn huidige job zet ik mijn eerdere werkzaamheden verder. Waarom precies bij de CTRG? Ik zag dat CvT's zeker waardevol werk leverden, maar dat op het nationale niveau de CTRG heel weinig gewicht had. Daarnaast merkte ik een gebrek aan kennis en informatie bij de CvT's op waardoor er veel zaken aan het toezicht ontsnapte. Gegronde klachten van gedetineerden werden als ongegrond beschouwd door de CvT's omdat ze niet beschikten over de toepasselijke regelgeving. Aangezien ik over de

expertise en kennis beschik, vind ik het een uitdaging om deze kennis en expertise ter beschikking te stellen van de nieuwe CTRG zodat een doeltreffend toezicht mogelijk wordt.

De taken van de nieuwe CTRG

FATIK: Jullie hebben als lid van een CvT of op basis van eerdere werkervaringen zicht op het functioneren van de CvT's. Wat waren volgens jullie de voornaamste tekortkomingen en hoe wensen jullie daaraan tegemoet te komen?

NÈVE: Wat mij betreft was veeleer de situatie van de CTRG een probleem. De CTRG coördineerde en ondersteunde weinig. Er was echt nood aan een permanente structuur. Op een niet-permanente basis waren ze niet in staat de nodige ondersteuning te verlenen aan de CvT's. Daardoor liep ook de coördinatie tussen de commissies mank. Een nieuw sterk centraal orgaan was in dat opzicht een noodzakelijkheid. Ondersteuning qua vorming was bijvoorbeeld onvoldoende aanwezig. Valerie had het over te weinig kennis van het penitentiair recht. Dat was inderdaad het geval. Te weinig commissieleden waren op de hoogte van de evolutie en de stand van zaken van het penitentiair recht. De leden wensten meer te weten, maar de Centrale Raad was niet in staat om die ondersteuning te bieden.

ARICKX: Daarom willen we op allerlei manieren vormingen opstarten. We gaan de informatie opsplitsen en kijken welke informatie we op welke wijze kunnen aanbieden. Als het gaat over gesprekstechnieken moeten we praktijksessies voorzien, maar als het gaat over een eenvoudig normatief kader kunnen we eventueel schriftelijk werken. Het is niet realistisch om te verwachten dat iemand zich drie dagen vrij kan maken voor een opleiding. We werken ook volop aan controle-instrumenten zodat alle commissieleden geharmoniseerd kunnen werken. We merkten dat alle commissies hun opdracht op een andere manier uitvoeren hetgeen afbreuk doet aan de eindconclusie die er soms wordt getrokken. De controle-instrumenten moeten commissies helpen met vragen zoals: Wat is dat precies controle? Waar ga je op letten? Welke vragen kan je stellen? Hoe ga je dat in een verslag gieten?

NÈVE: We werken aan fiches per thema zoals hygiëne, tucht en fouille. Eerst herhalen we de normen, de basiswet en de internationale teksten die van toepassing zijn op het thema. Nadien volgen de vragen voor de commissaris die aangeven waarop hij of zij kan letten.

ARICKX: Bovendien werken we aan sjablonen voor

Interview

een jaarverslag en een maandverslag. Nadien moet al die informatie gecentraliseerd worden, want we willen nationaal aan vergelijkend onderzoek doen om dat nadien in ons jaarverslag te gieten. Zo kunnen we gefundeerde adviezen formuleren.

FATIK: Wat is voor jullie een absolute prioriteit in jullie nieuw takenpakket?

NÈVE: Het klachtrecht. Ik hoop voor de gedetineerden dat we dat beklagrecht waarop ze al zo lang wachten op een degelijke en effectieve manier kunnen organiseren. Dat is voor mij de belangrijkste taak. De externe controle op de gevangnissen, die taak namen de commissies zoals we die kennen al op. Het beklagrecht is nieuw en het moet er komen. Het moet er eindelijk komen en dat is voor mij het komende jaar het belangrijkste.

ARICKX: We hebben deze week een eerste vergadering voorzien met experts van overal om zo veel mogelijk losse ideeën te spuien zodat we op basis van de resultaten nadien een methodologie en timing kunnen opstellen. De opstart van de klachtencommissie is verschoven naar 1 oktober 2020. Dat is op vraag van de Centrale Raad, omdat we zelf moesten starten op 1 januari maar dat is 24 april geworden. Daarom hebben we gevraagd aan de minister om het uit te stellen.

NÈVE: Nu moeten de teksten uitgeschreven worden. We gaan in samenwerking met de penitentiaire administratie nadenken en voorbereidingen maken. We kijken uit naar het overleg met de directeur-generaal van de penitentiaire administratie. Hij is vrij open en volgens mij bereid om met ons op een positieve manier het klachtrecht uit te werken. Dat is belangrijk want de houding ten opzicht van externe controle is niet altijd positief. Het is geen gemakkelijke taak en de uitwerking zal vermoedelijk heel verschillend zijn van gevangenis tot gevangenis. Ik was enkele dagen geleden in Dinant, een kleine gevangenis. Het contact met personeel en directie loopt erg gemakkelijk. Ik denk dat er minder klachten zullen zijn in Dinant dan in Sint-Gillis. Een groot arresthuis zoals Sint-Gillis, Lantin of Brugge, dat zal verschillen. De werklast van verschillende commissies zal verschillen, maar dat is momenteel moeilijk in te schatten. Bovendien heb je ook nog de klachten die één gevangenis overstijgen

en onmiddellijk bij de beroepscommissie van de CTRG kunnen ingediend worden zoals klachten over transfers.

Naast het klachtrecht gaan we door met de inspecties. We hebben een controle uitgevoerd op de afdeling hoge veiligheid in Brugge. Een voorontwerp van verslag werd aan het DGEPI overgemaakt. Enkele dagen nadien werd de sectie gesloten. Ik vermoed dat onze opmerkingen in acht werden genomen. Er moeten nog meer inspecties volgen. Dat zullen we samen met de lokale commissies realiseren. Brugge bijvoorbeeld, dat was een ad hoc bezoek met een welbepaald objectief. Dat verslag moet goed zijn, dat is echt belangrijk. Ik denk dat de kwaliteit van het werk belangrijker is dan de kwantiteit. We moeten veeleisend zijn ten opzichte van de teksten die we naar buiten brengen.

FATIK: Zijn er bepaalde contexten waar jullie als Centrale Toezichtsraad extra aandacht aan besteden en waar jullie inspecties zullen uitvoeren?

NÈVE: Dat zal afhangen van de vragen van lokale commissies.

ARICKX: Als er iets blokkeert op lokaal niveau of we vinden problemen die lokale gevangnissen overstijgen, dan kunnen we een inspectie uitvoeren. Dat kan bijvoorbeeld gaan om infrastructurele problemen.

NÈVE: We hebben ook de mogelijkheid om horizontale controles uit te voeren. De voormalige commissies deden een poging om de strafcellen te controleren en te bespreken. Dat initiatief willen we doorzetten in alle gevangnissen. Tot nu toe rapporteerden 26 van de 32 gevangnissen over de toestand van de strafcellen. Deze controle is er gekomen op vraag van de commissies en zal een harmonisering van controleactiviteiten vergemakkelijken.

FATIK: Hoe zullen jullie de interacties met de lokale commissies vorm geven?

NÈVE: We organiseerden een welkomstdag voor de leden van de commissies. Gelijkaardige initiatieven zullen volgen. We gaan na of we vormingen

bijvoorbeeld enkel voor de commissies van de regio Antwerpen, Namen of Henegouwen kunnen organiseren. Het is de bedoeling dat wij naar de commissies gaan en niet dat zij altijd naar Brussel moeten komen.

ARICKX: Het idee om commissies samen te zetten is ook wel positief geëvalueerd naar aanleiding van de welkomstdag. We zagen dat commissies spontaan elkaar aanspreken en contacten uitwisselen. Ik denk dat dat ook een verrijking zal zijn voor de commissies.

De samenstelling van de CTRG

FATIK: De CTRG heeft een nieuwe samenstelling. Het bureau van de CTRG bestaat uit vier voltijds betaalde leden en acht vrijwillige medewerkers. Hoe ervaren jullie deze samenstelling?

NÈVE: De samenstelling ontsnapt ons, de verantwoordelijkheid voor de huidige samenstelling ligt bij de Kamer, bij de commissie Justitie. De tijd zal uitwijzen of we voldoende kunnen rekenen op de andere leden van de raad. Ze komen naar vergaderingen, maar ik denk dat we pas na een periode kunnen beoordelen of de input verhoogd moet worden en in welke mate dat mogelijk is.

ARICKX: Want wij werken voltijds bij de CTRG, maar zij niet.

NÈVE: Spijtig genoeg zijn de plaatsvervaarders bovendien geen reële plaatsvervaarders maar opvolgers. In de wet staat het op een rare manier geformuleerd. Wanneer een lid afwezig is tijdens een vergadering kan de plaatsvervanger de persoon niet vervangen. Wanneer een lid een eind maakt aan het mandaat kan zijn plaatsvervanger toetreden. Dat is spijtig. Sommige plaatsvervaarders wensten een actievere rol op te nemen. Maar het zijn dus geen werkelijke plaatsvervaarders, maar opvolgers.

Ondersteuning van de Commissies van Toezicht

FATIK: Naast de vernieuwingen binnen de Centrale Raad startten de nieuwe CvT's in september. Het aantal kandidaten lag bijzonder hoog. Hoe hebben jullie een selectie gemaakt?

NÈVE: De eerste selectiecriteria staan in de wet: deskundigheid en ervaring. Onze bedoeling was ook om een zo breed mogelijke vertegenwoordiging van de gemeenschap te verkrijgen, qua leeftijd, geslacht en professionele achtergrond. Maar het was zeer moeilijk om de selectie te maken voor bepaalde commissies. In de grote steden waren er zeer veel kandidaten.

Dat hadden we nooit verwacht. In het begin stelden mensen zich kandidaat voor verschillende commissies. Na twee, drie weken informeerden we hen dat het niet mogelijk was. Ze moesten één commissie kiezen. Er waren ook bepaalde commissies zoals de commissie van Brugge-Ruiselede en de commissie van de twee Leuvense gevangenissen die we opsplitsen. Voor de commissies van Huy-Marneffe en Wortel-Hoogstraten was dit niet mogelijk, want daar waren te weinig kandidaten. Voor bepaalde commissies in het Noorden en het Zuiden van het land waren er te weinig kandidaturen. We zullen voor die commissies nog kandidaten zoeken. In sommige commissies hebben we bovendien geen jurist of arts. Die moeten worden aangevuld. Maar het gros van het werk is gedaan. We hebben deze selectie moeten uitleggen want sommige mensen dachten: "Wat is dat? Het wordt een loterij?" Dat was een misverstand. We konden geen mondelinge gesprekken organiseren en hebben daarom lange kandidatuurformulieren opgesteld, omdat we de kandidaten schriftelijk moesten beoordelen. Het was immers een moeilijke periode, een vakantieperiode.

FATIK: De CvT's van gevangenissen in steden zoals in Sint-Gillis kampten reeds jaren met een ledentekort. Hebben jullie een verklaring voor de plotse populariteit van de CvT's in de steden?

ARICKX: We hebben het via de media verspreid. Dat heeft echt wel een impact gehad. We merkten aan de kandidaturen dat men tot dan eigenlijk niet op de hoogte was van het bestaan van de CvT's. Dat is ook een punt waaraan we gaan werken, de zichtbaarheid van de commissies.

NÈVE: Ja, de media heeft wel een rol gespeeld, maar we waren verwonderd dat er zo veel mensen kandideerden met zo een goede motivatie en profiel.

FATIK: Konden jullie evenwichtige commissies samenstellen?

ARICKX: Voor bepaalde commissies misten we vrouwen. We hebben daarmee rekening gehouden bij de selectie.

NÈVE: We hebben ook gekeken naar een evenwicht qua leeftijden. De gemiddelde leeftijd van de vorige commissieleden lag hoog.

ARICKX: We hadden veel jonge kandidaten, studenten zelfs. We hebben studenten geselecteerd en pas afgestudeerden, een goede mix. Dat zal een aanpassing zijn voor de oudere commissieleden die soms hun vergaderingen vastlegden op momenten die niet haalbaar zijn voor personen die werken. Er is ook gezocht naar een evenwicht tussen oud- en

Interview

nieuwe leden. Er werden altijd enkele voormalige leden opnieuw aangenomen.

NÈVE: Er zijn ook uitzonderingen zoals in Sint-Gillis. Er zetelen slechts twee oud-leden in de nieuwe commissie. Voor een grote commissie van 18 leden is dat te weinig. Er zijn ook totaal nieuwe commissies zoals in Namen, Andenne en Huy-Marneffe.

ARICKX: Merksplas is ook volledig nieuw. De commissie van leper was al twee jaar niet actief en is dus ook volledig nieuw. We proberen daarom de oud-leden te motiveren om bijstand te verlenen.

FATIK: Waren er bepaalde profielen die jullie weigerden? Er waren bijvoorbeeld ex-gedetineerden, voormalige penitentiair bewakingsassistenten, advocaten of ambtenaren van politie die kandideerden. Namen jullie deze kandidaten in overweging?

ARICKX: We hebben elke kandidatuur beoordeeld op zijn merites. Er hebben bijvoorbeeld ex-gedetineerden gekandideerd, maar dan zijn we wel gaan kijken naar het dossier. Ik vind het jammer dat ik er aan Vlaamse kant geen van hen heb kunnen weerhouden. Als we iedereen een kans willen geven voor een re-integratie hoort dat er bij. Het zou heel interessant zijn geweest. De zaak van de kandidaat was echter te delicaat en soms waren de feiten te mediatiek geweest. Maar we hebben wel bijvoorbeeld mensen die al op bezoek gingen in de gevangenis. Van de politie hadden we een goede kandidaat, maar die heeft dan zelf ontslag genomen omdat haar hiërarchisch overste wel een probleem zag. We hebben vooraf niemand uitgesloten, maar vermeldden wel in de oproep dat mensen met professionele of vriendschappelijke banden in een bepaalde gevangenis niet voor die inrichting konden solliciteren. Dat is belangrijk om de neutraliteit te bewaken. We hebben mensen die sociaal werk of sociale hulpverlening doen, maar die spontaan aangaven hun activiteiten in die gevangenis stop te zetten en in een andere gevangenis op te nemen.

FATIK: Zijn er leden die intussen reeds gestopt zijn?

NÈVE: Ja, enkele leden. Het gaat dan om mensen die van job zijn veranderd of om gezondheidsredenen. Eén persoon voelde na de eerste installatievergadering dat

de functie niet aansloot bij de verwachtingen.

FATIK: Komt er binnenkort een nieuwe oproep voor de commissies die nog niet volledig zijn?

ARICKX: Ja, we hebben een maximum aantal leden per commissie aangeduid. Dat zijn er twaalf, vijftien of achttien, afhankelijk van de grootte van de gevangenispopulatie.⁶ We hebben bij de eerste aanwerving gemikt op een maximale bezetting. Dat is omdat we rekenen op uitval van mensen die na een jaar zeggen: 'Dit is toch eigenlijk mijn ding niet' of 'Ik heb daar eigenlijk te weinig tijd voor'. Misschien duiken er de komende maanden ook nog enkele onverenigbaarheden op. Maar het is niet de bedoeling om de maximale bezetting aan te houden, omdat we nu al merken dat het bijvoorbeeld niet eenvoudig is om met 18 personen te vergaderen. Elke commissie zal moeten evalueren wat de optimale bezetting is. We hebben momenteel een te kleine commissie in Ruiselede. We zullen een bijkomende kandidaat zoeken. De nieuwe aanwervingen zullen vooral gericht zijn op artsen en juristen. We zijn vooral op zoek naar artsen, dat blijft een moeilijk punt. We hebben de nationale orde en de provinciale ordes aangeschreven. We gaan ook een beroep doen op de commissies zelf om te kijken in hun omgeving.

Interacties met andere organen

FATIK: De samenwerking met de lokale commissies krijgt duidelijk vorm. Gaan jullie tevens samenwerkingen uitbouwen met bijvoorbeeld het Europees comité ter preventie van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling (CPT)?

NÈVE: Ja, ik ga begin november naar Straatsburg, naar het CPT. Naderhand is er een bijeenkomst op Europees vlak georganiseerd door de Raad van Europa met alle nationale preventiemechanismen. Dankzij mijn ervaring die ik heb opgedaan bij het CPT ken ik veel mensen in het buitenland die ook nu betrokken zijn bij hetzelfde werk. Ik hoop dat die contacten ons werk zullen vergemakkelijken.

FATIK: In het kader van OPCAT⁷ dient België ook een nationaal preventiemechanisme te ontwikkelen. Zal men de nieuwe CTRG in de toekomst omvormen tot een mechanisme dat

⁶ Zie supra.

⁷ Het Optioneel Protocol bij het Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontferende behandeling of bestraffing van de Verenigde Naties (OPCAT) voorziet in een bescherming tegen foltering en andere onmenselijke behandelingen. Om dit te verwezenlijken beoogt OPCAT detentieplaatsen zo transparant mogelijk te maken door de oprichting van een internationaal toezichtsorgaan van de Verenigde Naties (Subcomité ter preventie van foltering en andere wrede, onmenselijke of ontferende behandeling of bestraffing (SPT)) en op nationaal niveau visitatieorganen ten behoeve van de voorkoming van foltering en andere wrede, onmenselijke of ontferende behandeling of bestraffing (hierna nationale preventiemechanismen). Deze nationale preventiemechanismen moeten aan bepaalde standaarden voldoen en hebben een proactieve werking die gestoeld is op samenwerking met nationale overheden. De invulling van het internationaal mechanisme is daardoor redelijk gelijkaardig aan de rol van het CPT binnen de Europese context. België ondertekende het protocol op 24 oktober 2005, maar heeft het tot op heden niet geratificeerd.

Interview

voldoet aan de standaarden van het OPCAT?

NÈVE: Dit zal op het gepaste ogenblik zeker besproken worden. Momenteel is er nog geen discussie geweest, maar wij moeten ons daarop voorbereiden. De ombudsmannen hebben ons al verwittigd dat zij casussen met betrekking tot het gevangeniswezen die zij binnenkrijgen aan ons zullen overmaken.

FATIK: Zijn er ook contacten met de Liga voor de Mensenrechten en het Observatoire International des Prisons (OIP)?

ARICKX: De Centrale Raad is geen belangenorganisatie. Iedereen heeft een eigen rol en ik denk dat iedereen zijn rol ten volle moet spelen. Wij moeten waken over de onafhankelijkheid en

onpartijdigheid omdat dat onze geloofwaardigheid gaat opbouwen.

NÈVE: Maar ik ben geweest voorzitter van de commissie gevangeniswezen van de Liga voor Mensenrechten en ik was aanwezig bij de oprichting van het OIP in België en heb nog steeds contacten met het OIP. Mijn taak in het kader van de Centrale Raad is verschillend, ondanks het feit dat onze bezorgdheden dezelfde kunnen zijn. Onze manier van optreden kan totaal verschillend zijn maar ik heb dat al eerder meegemaakt. Toen ik lid was van het CPT ben ik opgekomen in bepaalde landen als woordvoerder van de Raad van Europa, ik heb onderhandeld met ministers en regeringen. Dat was in de naam van de Raad van Europa, terwijl ik ook lid was van de Liga en van het OIP.